

**Deliberationes tudományos folyóirat**  
16. évfolyam 2. szám 2023/2, 34–68. oldal  
Kézirat beérkezése: 2023.12.23.  
Kézirat befogadása: 2024.04.24.  
[DOI: 10.54230/Delib.2023.2.34](https://doi.org/10.54230/Delib.2023.2.34)

**Deliberationes Scientific Journal**  
Vol.16; Ed.No. 2/2023, pages: 34–68  
Paper submitted: 23th December 2023  
Paper accepted: 24th April 2024  
[DOI: 10.54230/Delib.2023.2.34](https://doi.org/10.54230/Delib.2023.2.34)

## SAULBÓL PAULUS: PÁGER ANTAL

Irsai Farkas László

Gál Ferenc Egyetem, Teológiai Kar  
Kosztá József Múzeum  
Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Történettudományi Doktori Iskola

### Absztrakt

Páger Antal magyar színművész 1944-ben politikai szerepet vállalt, ezért elmenekült Argentínába. Emigrációja után, 1956-ban újra visszatért Budapestre. Ám az eddig ismert történet a hazatérésről igencsak kibővül, ha elolvassuk ezt az írást.

**Kulcsszavak:** Páger Antal, Rákosi Mátyás, ÁVH, Állambiztonság, Emigráció, 1956

## PAULUS FROM SAUL: ANTAL PÁGER

László Irsai Farkas

Gál Ferenc University, Faculty of Theology  
Kosztá József Museum  
Pázmány Péter Catholic University, Doctoral School of History

### Abstract

Hungarian actor Antal Páger took a political role in 1944 and fled to Argentina. After his emigration, he returned to Budapest in 1956. However, the story of his return home that we know so far will be expanded, if we read this article.

**Keywords:** Antal Páger, Mátyás Rákosi, ÁVH, State Security, Emigration, 1956

## BEVEZETŐ

Szinte a Kádár-korszak hajnalán érkezett haza Magyarországra Páger Antal színművész dél-amerikai emigrációjából. Egészen pontosan 1956. augusztus 31-én, tehát két hónappal a kádári diktatúra november 4-i beköszönte előtt.

12 évet élt külföldön. Valójában bujkált a megmérettetés, a kommunista hatalom terrorja elől. Nem végzett akadémiát, ösztönösen, maga alakította ki egyedülálló, máig érvényes, időtálló, rendkívüli karakterszínészetét. Östehetség volt. Jókor volt jó helyen, a csillaga gyorsan és magasra ívelt. A politikai szereplését tekintve pedig megállapíthatjuk, hogy abban viszont nem volt szerencsés sorsú. Rosszkor volt rossz helyen. Tehetsége, zseniális szakmai teljesítménye alapján, ahogyan a politika is megbocsájtott neki, úgy magunk is, a nézők csak kevésbé sikeres periódusnak tekinthetjük a második világháború időszakában megélt éveit. Ha a Duna-parton lévő „cipőkre” gondolunk például, hogy színészként segítette a rémuralom, az egészségtelen nacionalizmus propagandáját, nem felejtendő, hogy milyen oldalon állt Páger. Bár ennek megítélése máig kérdéses, hogy egyáltalán volt-e köze Szálasi rémuralmához. Életútját erősen árnyalja ez a periódus. Maradandó alakításai mellett azért a mai társadalom indokolt érzékenységgel tekint emlékére.

Számos médium tárgyalta, bemutatta, feldolgozta Páger hazatérését. De azt mutatták csak be, hogy az erősen jobbra tolódó belügyi és politikai rendszerben, hogyan létezett színészként, milyen szerepeket vállalt, valamint, hogy karját lendítve ott volt Szálasi Ferenc 1944 novemberi kultúrpolitikai ismertetőjén Szeleccki Zitával együtt. És számos fórumon tárgyalták már visszatérésének eredményét, művészi főnix madárszerű újjászületését, illetve, hogy visszakapta a villáját és, hogy a Vígszínházban folytatta félig abbahagyott karrierjét.

Jelen dolgozatban a másik oldalt kívánom bemutatni, az állambiztonság és a belügy mechanizmusait, konspirációit, levelezéseit, egyéb olyan intézkedéseket, amelyek a közvélemény számára még ismeretlenek. Ezt különösen kihangsúlyozom, mert a rendelkezésemre álló, immáron új források alapján, mindenféle kutatói túlbuzgóság nélkül: a végeredmény ismert volt eddig, viszont az odáig vezető út homályos. Remélem, ez a publikáció segíteni fogja az 1952 és 1956 közötti időszak áttekintését, hogyan jutott véglegesen haza Páger Antal.

A következőkben azt kívánom bemutatni, hogyan regnált az államhatalmi gépezet a történet mögött. A téma feldolgozását az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának releváns, 346 oldalas dossziéja segítette<sup>1</sup>. A témában horizontálisabb kitekintést biztosítottak a Nemzeti Levéltárban elérhető dokumentumok, továbbá egyéb napilapok archívumai. S ahhoz, hogy a témában mélyebb „fúrást” végezzek, külön köszönetem Ablonczy László Úrnak, aki a témát elsőként feldolgozó könyvének<sup>2</sup>

---

1 ÁBTL. 3.2.4. K-587. számú dosszié. Továbbiakban: Páger-dosszié.

2 Ablonczy László: Régimódi színháztörténet (Kairosz Kiadó. Budapest, 2012.) In.: Honát-és színpadot vágyta hontalanságában... Páger érkezett, sokan pedig távoztak. 254-308. (Továbbiakban: Ablonczy, 2012.)

olvasása közben megmutatkoztak olyan események és részletek, amelyek további kifejtésre, kutatásra várnak. Ebben a tanulmányban azok a részletek szerepelnek, amelyek Ablonczy könyvében<sup>3</sup> nem találhatóak, és eddig azok még nem kerültek publikálásra. Továbbá, köszönetet kell mondanom Aczél György hagyatékát máig őrző alapítványi kuratóriumnak, illetve az akadémiai kézikönyvtárnak, akik segítségével olyan új forráshoz jutottam – Aczél-hagyaték –, amely által a fenti megállapításaim objektívnek tekinthetők.

## Az ÁVH

Páger Antal 1956. augusztus 31-én érkezik Ferihegyre, közel 12 éves száműzetése, emigrációja után. Konspiráció útján hozzák haza, az ÁBTL releváns dossziéja<sup>4</sup> arról árulkodik, hogy az ÁVH széles spektrumon, mindenféle oldalról, számtalan fórum és kapcsolat dolgozott azon, hogy „hazacsalogassa” a nagynevű színészt. Két fontos ember játszik szerepet ebben a dosszié szerint: Perényi László<sup>5</sup>, a II. világháború előtti filmes és színházi világ amorózója (Jávor volt a dúvad, a „ripityom”, Szilassy László mellett Perényi volt az amerikai stílusú, csillogó fogsorú, tökéletes férfi megformálója a vásznon). Továbbá, Apáti Imre<sup>6</sup> a másik – egyes helyeken így szerepelt: Apáthy -, aki szerepet játszik ebben a történetben. Az az ember, aki Várkonyi Zoltán mellett a Művész Színház vezető egyénisége 1949-ig, s aki utána haláláig, 1960-ig meghatározója a fővárosi színházi világnak. Halála előtt az új médium, a Magyar Televízió első művészeti vezetője volt.

---

3 Uo.

4 Páger-dosszié.

5 Perényi - Predics - László (1910 – 1993): színész. 1930-ban végezte a Színiakadémiát. A Nemzeti Színház szerződtette. 1935-től 1941-ig a Vígszínházban, 1941-től 1944-ig az Új Magyar Színházban szerepelt, de fellépett a Márkus Parkszínpadon és a Szegedi Szabadtéri Játékokon is. 1945 után vidéken, 1951–1953 között Szolnokon, majd az Országos Filharmónia rendezvényein, 1956–1958 között a Madách Színházban játszott. 1960-tól 1963-ig a békéscsabai, 1963-tól 1973-ig a kecskeméti színház tagja volt. A Nemzeti Színházban jobbra jellem szerepeket, a Vígszínházban fiatal szerelmeseket alakított, de bemutatkozott drámai hősként is. Tiszta beszédét, kivételes megjelenését megőrizve pályája végén operettek és drámai művek vezető szerepeiben bizonyította jellemformáló erejét, mesterségbeli tudását. Az 1930–1940-es évek m. filmjeinek egyik sztárja volt. Forrás: Színházművészeti Lexikon. Link: <https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz01/177.html> Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 12.

6 Apáthy Imre (1909 - 1960): színész, rendező. A Színiakadémiát 1931-ben végezte el. A Fővárosi Operettszínházhoz, 1932-ben a Belvárosi Színházhoz szerződött. 1935–1945 között és 1955-től haláláig a Nemzeti Színház tagja volt. 1945-ben az Arizona Irodalmi Varietében, majd a Népvarietében, 1945–46-ban a Vígszínházban játszott. 1945-ben a Nemzeti, 1946-ban a Magyar, 1947–48-ban a Fővárosi Operettszínházban rendezett. 1945–1949 között a Művész Színházban szerepelt, rendezett, de igazgatóhelyettes is volt. 1949-ben a Vidám Színház színésze és rendezője, valamint a Kis Komédia tagja volt. 1950–52-ben a Fővárosi Operettszínház színésze és főrendezője, 1952-től 1955-ig az Ifjúsági Színház színésze, rendezője, majd főrendezője. Később a Magyar Televízió művészeti vezetője haláláig, 1958 és 1960 között. Forrás: Színházművészeti Lexikon. Link: <https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz01/177.html> Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 12.

Haladjunk sorrendben. Tekintsük át röviden, összefoglalás jelleggel, mit tartalmaz az ÁBTL Páger-dosszié:

Az állambiztonsági történet egy 1954. szeptember 15-i feljegyzéssel indul. „Szegedi” fedőnevű ügynök jelenti Budapestről – idézi Herman István ÁVH. százados -, hogy Perényi László színművész levelet kapott Páger Antaltól. Az idézet szerint Páger annak ellenére, hogy „Dél-Amerikában<sup>7</sup> jól megy sora”, van lakása, autója, fényképész laboratóriuma<sup>8</sup>, haza szeretne jönni, és színházban szeretne dolgozni. Vágya, hogy színpadra kerülhessen, azért még arra is képes lenne, hogy fizikai munkásként dolgozzon valamelyik gyárban.<sup>9</sup> A szigorúan titkos jelzésű irat alján ceruzával ez a megjegyzés: „Tisztázni, hogy Perényi kapott e levelet<sup>10</sup> Páger-től! Ha igen akkor tanulmányozni kell Perényit.”<sup>11</sup> Még ugyanezen a napon, 1954. szeptember 15-én Nyisztor István ÁVH. alhadnagy a következő feljegyzést készíti: „Lehel” fedőnevű ügynök jelenti, hogy Békeffi István<sup>12</sup> dramaturg, író, dalszövegíró elmondotta számára a Filmgyárban, hogy Apáthy Imre azzal a „bizalmas megbízatással” utazott Buenos Airesbe, egy filmfesztiválra, hogy Argentínában keresse fel Páger Antalt, és folytasson vele tárgyalásokat a hazatéréséről.<sup>13</sup> Az ügynök még megjegyzi, Békeffi szerint a célszemély nem fog hazajönni, bár szükség lenne rá a hazai színpadokon. Nyisztor István újabb jelentése ezen a napon: „Lehel” jegyzi, hogy Kállai Ferenc szerint a jelzett célszemély nyomorog. Kállai beszélt Gábor Miklóssal, aki Apáthyval együtt a dél-amerikai filmfesztiválon találkozott Págerrel. Apáthy viszont pozitív véleménnyel van, szerinte Páger a körülményekhez képest jól él.<sup>14</sup> Másfél hónappal később, november 1-jei keltezéssel fenti, azonos állambiztonsági tiszt a következő feljegyzést készíti el, amely nagyban mutatja a konspirációra való hatalmi törekvést: „Szegedi” jelentése alapján megerősíti, hogy a színészek közötti pletykák-hírek szerint a régi filmsztár haza akar térni. Sőt, Apáthy Imre,<sup>15</sup> a Jókai Színház főrendezője különös megbízást kapott – így jelzi -, hogy a tavaszi filmfesztiválon, Buenos Airesben találkozzon vele és tárgyaljon. Az ügynök jelentése szerint, a színház művészeti

7 A pontos országot nem írják a dosszié ezen oldalán.

8 Páger hobbija a festészet mellett a fotózás volt.

9 Páger-dosszié 24.

10 Grammatikailag eredeti az idézet, változtatás nélkül.

11 Páger-dosszié 24.

12 Békeffy István (1901-1977) író. Katonai középiskolába járt, majd bölcsészetet tanult. Első sikerét 1926-ban Hol jártál az éjszaka? c. bohózatával aratta. Számos színművet, egyfelvonásost, operettlibrettót, filmforgatókönyvet írt. Több klasszikus operett átdolgozása is a nevéhez fűződik. 1957-től 1971-ig külföldön élt és dolgozott. Haláláig Turay Ida férje volt. – Magyar Színházművészeti Lexikon alapján. Link itt: <https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz02/328.html> Utolsó letöltés dátuma: 2023. szeptember 16.

13 Uo. 26.

14 Uo. 27.

15 A személy névhasználatával ellentétben (Apáthy) így szerepel a feljegyzésben, hogy Apáti, a Színházművészeti Lexikonban Apáthy-ként szerepel.

vezetője nem tudott találkozni a Művésszel, mert Páger éppen Brazíliában vendégszerepelt. Többen megerősítették „Szegedinek”, hogy Perényi levelet kapott a célszemélytől, miszerint haza akar térni. Az ügynök ellenőrizte az információt, Perényi nem tudott semmiféle levélről. Annyit lehet tudni, hogy a Szeleccki Zita által alapított, kinn működő magyar színtársulattól Páger kilépett, és „nem valami fényesen él”. „Szegedi” szerint a jelölt színész édesanyja még Makón él, ott lehetne érdeklődni Páger felől.<sup>16</sup> Nyisztor a lap alján megjegyzést ír, és feladatot jelöl: „Páger Antal személyével az 5. osztály foglalkozik, így a jelentés egy példányát illetékességből megküldjük.” Nyisztor utasítja „Szegedit”, hogy a következőkben sűrűn tartsa a kapcsolatot Perényi László színésszel, tudjon meg tőle pontosabb adatokat, és térképezze fel Páger magyarországi családi és baráti kapcsolatait. A lap hátoldalán kézzel írva: Nyugtázta Palotás István.<sup>17</sup> A következőkben a hírhedt és rettegett Farkas Vladimir<sup>18</sup> aláírásával olvasható egy feljegyzés, miszerint megállapítja, Páger külföldön van, édesanyja Makón él. Feladatkielölés: „Kérjük megállapítani Páger édesanyjának személyadatait és róla 1954. XII. 5-ig konspirált körülmények között környezettanulmányt készíteni és a II. osztálynak megküldeni. Csongrád-megyei Főosztály vezetőjének!”<sup>19</sup> A megadottak szerint dolgoztak a megyei szervek, már december 1-én feljegyezték a környezettanulmány eredményeit. Páger Sándor, a színész apja 1928-ban meghalt, anyját, aki Makón él, fia és lánya tartja el. Időközönként levelet szokott kapni a fiától, aki rendszeresen panaszodik. Színpadra nem tud lépni, festményeiből tartja el magát és családját.<sup>20</sup> A következő lényeges összefoglalóban, január 7-i dátummal a megyei ügyfelelős, Bakó József hadnagy a következőket összegzi: „Páger Antallal azzal a céllal foglalkozunk, hogy önkéntes hazatérésre bírjuk. Páger Antal Magyarországon igen közismert személy volt. A

---

16 Páger-dosszié 28.

17 Uo.

18 Farkas Vladimir (1925-2022), eredetileg Löwy. Farkas Mihály honvédelmi miniszter fia, az ÁVH alezredese. Kihallgatásairól máig olyan emlékek élnek, amelyek által nem túlzás a hírhedt és a rettegett jelző. 1950–1953 között tagja volt az ÁVH kollégiumának, 1951-ben alezredesi rangot kapott. 1955 februárjában a saját kérésére leszerelték. Beiskolázták a Lenin Intézetbe, miközben az előző munkahelyéről kapott fizetést; egyúttal folytatta korábban megkezdett bölcsészeti tanulmányait is. 1956 tavaszán párthatározatban foglalmazták meg felelősségét az ÁVH-n elkövetett törvénytelenésekben, ezért visszahívták az intézetből, és a telefongyárba helyezték. Augusztusban kizárták az MDP-ből, majd október 5-én a törvénytértek miatt letartóztatták. 1957. április 13-án 11 rendbeli hamis vád és halált okozó testi sértés vádjával Faludi Ervinnel közös perben 12 évi börtönrre ítélték. 1960. április 1-jén kiszabadult, kezdetben bérelszámoló volt a Kölcsönző Vállalatnál, később statisztikus, majd üzemgazdász lett. 1976-tól 1985. évi nyugdíjazásáig a Volán Tröszt tanácsadójaként dolgozott. 1990-ben jelent meg *Nincs mentség* címmel visszaemlékezése, amely egy 133 órás interjúsorozat feldolgozása. 1990-től tíz éven át levéltári kutatásokat folytatott Moszkvában, illetve Budapesten. Kutatásait és az átélt eseményeket egy 2500 oldalas kéziratban foglalta össze. - Az 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézete Közalapítvány összefoglalása alapján. Link: <http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/kislex/biograf/farkas.htm> Utolsó letöltés dátuma: 2023. szeptember 16.

19 Páger-dosszié 30.

20 Uo. 32.

hazatérése és a megfelelő formában való szerepeltetése jó propaganda volna számunkra a külföldön élő fasiszta emigráció elleni harcban.”<sup>21</sup> Összefoglalásul: A következő több tucat oldalon javaslatalmazok szerepelnek, konspirációs céllal, kit, hogyan kellene megkeresni, hogy a családhoz – Páger anyjához és húgához - közel kerüljenek. Írnak tisztviselőről, aki iskolatársa volt Págernek, húgának régi barátjáról, a célszemély gyermekkori barátjáról, hogy érdemes őket felkeresni, melegítsék fel a kapcsolatokat, bírák rá a családtagokat, hogy leveleikben hívják vissza Páger, amellyel önkéntes hazatérésre lehetne bírni. Ezeken az oldalakon titkosított fedőnévvel illetik a „P” kezdőbetűt meghagyva. Innentől a neve: „Pécsi”.<sup>22</sup> A következő vaskos oldalak már a külképviselet munkájáról beszélnek. Palotás Péter, az argentinai magyar külképviselet illetékese összefoglalót küld Budapestre, az ÁVH-nak. „Pécsivel” kapcsolatban kiemeli, körütekintően kell vizsgálni, hogy célszemélynek milyen a kapcsolata az ottani fasisztának mondott emigrációval. Valamint, hogyan reagálnának a hazatérésre a kinti, politikai ellenségesnek jelzett magyar emigránsok. Lehetséges-e, hogy éppen ellentétes eredményt szülne, ha abból a közegből kiemelik Páger? A követségi összefoglalóban egy roppant izgalmas megállapítás szerepel, amellyel később még bővebben foglalkozom a dolgozatban. Palotás így ír „Pécsiről”, amelynek kapcsán a következő nevek közül Jávör Pál egy furcsa kontextusban szerepel: „(...) Szoros kapcsolatot tartott olyan színészekkel, akik tagjai voltak a nyilas pártnak, Krecsendy Kiss Mártonnal<sup>23</sup>, Szeleczy Zitával, Jávör Pállal és Szilassy Lászlóval. Ezek a személyek szintén tevékenyen résztvettek<sup>24</sup> a nácibarátság háborús propaganda terjesztésében. (...) <Pécsi> emigrációs életéről és politikai tevékenységéről ellenőrzött adataink nincsenek. Ezzel kapcsolatban az argentin sajtó egyik 1949 évi orgánuma közölt adatokat, mely szerint <Pécsi> önálló színtársulat megszervezésén fáradozik. Ebből a célból magaköré gyűjtötte gyűjtötte a vele egyidőben nyugatra szökött, fasiszta beállítottságú magyar színészeket, Krecsendy Kiss Márton, aki ebben az időben egy fasiszta hangú, magyar-nyelvű emigráns lapot a <Magyar Út>-at szerkesztette, Szeleczy Zitát és Jávör Pált.” Az utolsó oldalon Palotás Péter bizonyos „Benedek elvtársat” jelöli ki ügyfelelősnak a követségben. A Buenos Airesben működő apparátus

21 Uo. 36.

22 Uo. 37-63.

23 Krecsendy Kiss Márton (1917-1990) eredeti neve: Kis Márton István. Győrben és Egerben diákoskodott, a budapesti tanítóképző intézetben szerzett oklevelet, majd a gánti bányatelep, később Bicske tanítója. Verseit és elbeszéléseit az 1940-es években folyóiratok közölték (Új Idők, Magyar Csillag, Híd). 1945-ben emigrált, Németországban, Olaszországban, 1947-től Argentínában, majd 1957-től Kanadában élt. A II. világháború után ő alapította meg 1946-ban Genovában az első emigráns újságot (Magyar Harangok), közben Magyarországon az új hatalom háborús bűnösnek kiáltotta ki. 1948- 1957 között Buenos Airesben a Magyarok útja és a Magyar Út, 1957-től 1965-ig Torontóban a Magyar Élet szerkesztője. Clevelandben városi tisztviselő volt. Bicske Város Önkormányzata 2006. március 15-én posztumusz díszpolgári címmel tüntette ki. 2014-ben Bicskén emlékházat avattak tiszteletére abban az épületben, ahol 1938-tól Magyarország első cigányiskoláját működtette. Link: <https://www.hangosfilm.hu/filmenciklopedia/krecsendy-kiss-marton> Utolsó letöltés dátuma: 2023. szeptember 17.

24 Grammatikailag eredeti az idézet, változtatás nélkül.

dolgozójáról, Benedekről további információk nincsenek a dossziében. Annyit tudni, hogy utasítják, további információszerzés érdekében vegye fel a kapcsolatot a hálózattal szoros kapcsolatban álló, emigráns baloldali magyarokból álló „Törekvés” című argentinai magyar lap szerkesztőségével.<sup>25</sup> Közben a Csongrád megyei illetékesek is gyorsan dolgoztak. A barátokat, a család régi ismerőseit kikérdezték, a makói kapcsolatokat feltérképezték, ki és hogyan tartja a viszonyt Págerrel.<sup>26</sup> A sorok között homály, közvetlen kapcsolatokat nem mutatnak a személyek. Mindenki túlzóan együttműködő, szervilis. Az irodában gépelt jegyzőkönyvek arról árulkodnak, hogy minden személy az ÁVH irodájában vallomásszerű nyilatkozatokat tett.<sup>27</sup> Ezekkel ellentétben a következő jelentés – mely az akcióba lépett „Benedek elvtárstól” származik – már tartalmaz konkrétumokat. A kinti rezidentúra<sup>28</sup> jelenti, felvették a kapcsolatot Kollár Bélával<sup>29</sup>, a „Törekvés” című lap főszerkesztőjével, aki már több évtizede kinn él, de jó kapcsolatot tart fenn a Páger-családdal. Páger és felesége, Komár Júlia együtt játszottak Kollár Béla darabjában, az „Egymillió pengő”-ben. Sűrűn vacsoravendégei egymásnak, a munkakapcsolat óta tehát baráti a szövetség. Kolláron keresztül lehet tudni tehát, hogy Páger minden szélsőséges csoporttal megszakította a kapcsolatot, és „nyilas bandának” nevezi őket, elhatárolódik tőlük, még Szilassy Lászlóval is megszakította a kontaktusokat. Páger hajlandó lenne hazamenni, amennyiben biztosított a megélhetése Magyarországon és színpadra léphet.<sup>30</sup> A rezidentúra, ahogyan érzékeli Páger hazatérési hajlandóságát, kérvényezi a budapesti központot Palotás Péter, engedélyezzék, hogy utasíthassák „Benedeket” arra, hogy Kollár Béla érje el „Pécsinél” a hazautazási kérelem beadását. Ez történhet levélen keresztül is, amelyet az argentinai magyar követségnek kell címeznie, vagy személyesen is megteheti ugyanott, amely információt azonnal küldenének a budapesti Külügyminisztériumhoz.<sup>31</sup> Erre a Belügyminisztérium már engedélyt kér, hogy Palotásnak igen-választ küldhessenek. Ebben a levélben összefoglalja az ÁVH, miért fontos a hatalomnak Páger hazautaztatása. Egyszerű politikai függvény: Páger Antal hazahozatalának célja – írják – bomlasztani az emigrációt. A pontosítás érdekében még két alpont szerepel a bomlasztási célhoz rendelve:

---

25 Páger-dosszié 64-68.

26 Uo. 69-73.

27 Uo.

28 Akkoriban is volt diplomáciai képviselete Magyarországnak Argentínában. A rezidentúra nem követséget, vagy konzulátus jelent. Magyarország államvédelmi célokkal hivatalt állított fel a dél-amerikai fővárosban, a magyar nagykövetség épületében, amely gyakorlatban egy argentinai magyar ÁVH képviseletként működött, kihallgatási jogok nélkül, csakis nyomozati és konspirációs körök álltak birtokukban.

29 Kollár Béla (1901-1990) író, bővebben a publikációban írok róla, a további idézet források segítik majd életrajzát.

30 Páger-dosszié 74-75.

31 Uo. 75-86.

- „a.) Nyilvánosság előtt szerepeltetjük a színház és filmművészet vonalán, könyvet iratunk vele, amelyben leleplezi a fasiszta emigrációt és a közöttük álló amerikai-angol hirszerzőszerveket, azok háborus, agresszív tevékenységét.
- b.) Felhasználni a nyugati „kultúra” csődjének és hanyatlásának bizonyítására. Ismertetni a nyugaton élő magyar művészek súlyos anyagi helyzetét, erkölcsi züllöttséget, művészi pályafutásuk hanyatlását.”<sup>32</sup>

1955. június 2-án, tehát fél évvel később, ahogyan az ügy elindult, a Belügyminisztérium levelet küld Buenos Airesbe, engedélyezve a fenti akciót, továbbá, utasítja a dél-alföldi hálózati osztályt, hogy vegyék fel a kapcsolatot közvetetten, összekötőn keresztül Páger Antal húgával és sugalmazzák, vagy bírják rá, hogy levelet írjon testvérének, az újonnan meghozott amnesztia-törvényre hivatkozva<sup>33</sup>, írja meg neki, hogy immáron büntetlenül élhet Magyarországon. Ezzel is erősítve Páger hazatérési szándékát. Levelük végén megerősítik továbbá az argentin külképviseletnek, juttassák el az információt, teljes anyagi támogatással vannak Páger utazásához, és családjának – két lányának és feleségének – is finanszírozzák a hazatérést.<sup>34</sup> Az elvi jelentések és utasítások után beindul a gyakorlati megvalósítás: 1955 őszén jelentés születik Budapestnek, miszerint október 14-én lakásán felkereste Pábert „Egerszegi” fedőnevű ügynök. Délután két órán keresztül beszélgettek. „Pécsivel” közölte az ügynök, felhatalmazása van rá, hogy felajánlja számára a hazatérést, szóba hozta az amnesztiát, és megerősítette, a magyar népnek szüksége van a színészi művészetére. Ezután a beszélgetés vázlatos lejegyzése olvasható. A dialógusként kiválóan leírt és az érdemi részeket pontosan hangsúlyozó jelentés-részletet a következőkben közlöm. A jegyzet ezen részéből tökéletesen lehet érzékelni Páger Antal hazatérésről és politikai, társadalmi ügyekről alkotott véleményét és természetesen a vívódásait is:

„Egerszegi” felvetéseire reagálva Páger: „Higyje el, hogy vágyok Magyarországra. De a mostani körülmények között mégsem tudnám magam elhatározni, hogy hazamenjek, mert nem vagyok biztos abban, hogy az egész világon és így Magyarországon is már most konszolidált viszonyok vannak, Én pedig nemcsak művész vagyok, hanem apa is, aki nem reszkirozhatja, hogy családját oda vigye ahol még van kapkodás, és egy tűzfészek közepe. <De azért sem mert ő művész és nem akarja, hogy ő úgy szerepeljen, hogy a művészet párosulva legyen propagandával amit nyilvánvalóan elvárnak tőle. Egerszegi elvtárs kifejtette, hogy részben megérti, hogy a magyarországi helyzetet nem látja konszolidáltnak, mert a kapitalista újságokat olvassa és a nyugati rádió adásait hallgatja, amit természetes, hogy befolyással van rá. A magyar népköztársaság pedig

32 Uo. 88.

33 1948 és 1950 után, amikor Rákosiék csak a kommunistákat segítő börtönraboknak adtak amnesztiát, 1953. júniusában a Nagy Imre által vezetett kormány a politikai rabosítottaknak adtak törvénybe foglaltan kegyelmet. Ez a Sztálin halála utáni óvatos olvadás, enyhítés egyik eredménye volt. Az év augusztusától indultak a szabadulások.

34 Uo. 91-92.

úgy gazdaságilag, mint politikailag szilárd alapokon áll, amit bizonyít számos tény. Többek között az amnesztia rendelet is. Magyarországon nem az érzelmek hatnak és nem a bosszú irányít, hanem meggondolt vezetés és a békés cél. Pécsi megkérdezte, hogy <maga hiszi hogy a kormány a nép érdekében cselekszik?> Egerszegi azt válaszolta hogy nem csak hiszi, hanem erről szilárddal meg is van győződve. Pécsi azt válaszolta, persze, hogy ilyen választ adott, mert ha nem így gondolkodna, akkor ma nem lenne ott ahol van. Egerszegi kifejtette Pécsinek, hogy mi nem politikai szereplést várunk tőle, hanem művészeti munkát. Hiszen ezen a téren ő elismert a magyar művészi körökben és a magyar nép előtt is. Magyarországon számos művész és tudós él, akik nem pártosodnak, de a művészet és a tudomány a haza javára adják. Ma pedig Magyarországon egyedüli hely az ahol sorban állnak és ez a mozik és a színházak. A magyar nép vágyik a művészet és a kultúra után ezért Pécsi megtalálhatná a helyét a mai Magyarországon is. Pécsi azt fejtegette, hogy ő mindig a népért harcolt és a nép mögötte áll. Ezért ért egyet a mai Magyarországgal, aki zászlajára a népet írta Bár ő sokat a kommunista eszmékről nem tud, csak azt, hogy a nép szerepel benne ezért egyetért vele. Persze, ha Önök ezzel az ajánlattal még ausztriai tartózkodásom alatt jöttek volna, ma már otthon lennék. Higye el, abban az időben nagyon vártam, hogy haza hívnak. Ott Ausztriában nagyon meggyűlöltem az amerikaiakat akik elrabolták az automat majd a C.I.C. letartóztatott<sup>35</sup> - szóval gyűlölöm őket - ezért nem is megyek az USA-ba. Pedig az újságban azt olvastam - mondotta Egerszegi - hogy ön most Kanadában készül utazni - igaz ez? <Nem, nem igaz.> <Nekem itt megvan a lakásom, megélhetésem, kocsim és nem megyek. Igaz kép festéssel foglalkozom és jól keresek, de ez nem a művészet az a formája, amit én szeretek, pedig már 58 éves vagyok.> Látja ezért kell elhatározni a magát - mondotta Egerszegi -, hogy hazamenjen, ahol az ön nagy művészi képességeit egy szabad országban tovább tudja gyümölcösztetni, úgy a nép, mint az ön saját javára. Magyarországon megbecsülik a művészeket. <Pécsi közbeszólt, hogy ő ezt tudja, sokat foglalkozik a művészet helyzetével, tudja, hogy fejedelmi gázsit kapnak de ennek ellenére nem tud úgy dönteni, hogy most hazatérjen. <Azért nem politizálok, hogy ne hogy tápot adjanak kifogásra. Tudom, hogy az a rendszer, ami Magyarországon van nem fog megváltozni, ezt valamennyire migráns tudja - de egyszer a magyar politikai helyzet nyugvópontra tér, és akkor majd haza megyek, mert tudom, hogy itt az emigrációban csak éldogélni, megöregedni és elpusztulni lehet.> De ennek ellenére ultimátumra nem megyek haza.> Egerszegi elmondotta, hogy téves felfogás azt gondolni, hogy ez ultimátum. Ez egy olyan nagyszerű lépés, amelyet azok az országok tehetnek, akik stabil helyzetükből kiindulva képesek arra, hogy baráti kezűket nyújtják a félrevezetett emigránsoknak, akik belátják, hogy hibát követtek el. Módot ad, hogy testvéreikkel, a rokonaikkal egyesülve visszatérhessenek hazájukba, és bebizonyítsák, hogy jó hazafiak. Mi nem veszünk és ellenségeskedni

---

35 C. I. C. (mozaikszó) = Counter Intelligence Corps: A második világháború alatt és a hidegháború korai szakaszában (1961-ig) az USA katonai hírszerző hivatala.

akarunk, mi békében akarunk élni építeni, alkotni, és tanulni. A rendelet kibocsátása<sup>36</sup> módot ad, hogy ön könnyebben hazatérhessen hazájába és a kormány gondoskodik az ottani elhelyezkedési lehetőségekről is. <Lehetséges, hogy Tamás utcai házamat visszakapjam? - Egerszegi pozitívan válaszolt. Pécsi kifejtette, hogy ő nem volt nyilas és nem fogadta el a film kormánybiztosságot sem. Nem is értett egyet Szálasival, pedig ezzel vádolták. Ezek miatt tartóztatta le a C.I.C. is, de sikerült magát tisztázni. Itt is támadta a sajtó sok esetben, és ezért vonult vissza a művészi szerepléstől, hogy ne legyen ok a támadásra. <Képzelve el hogy milyen nagy propaganda lenne abból hogy én hazamennék.> Egerszegi kijelentette hogy mi nem kérjük semmiféle nyilatkozattételre. Lehet - mondotta - de az újságok hoznák és akkor már az egész világ művészi élete tudná ezt. Ezt akarja elkerülni. Egerszegi azt válaszolta, hogy ezek a kérdés érzelmi részei és az érdeki résznek úgy véli, hogy ezeket alá kell rendelni, ha igazán magyar - mondotta Egerszegi - amihez biztos nem fér kétség és ha vágyik haza akkor ezt a soha vissza nem térő alkalmat ne mulassza el. Pécsi azt mondotta, hogy ez Egerszegi véleménye, ő pedig azt gondolja, hogy mégis nem mehet most haza. Végül is Egerszegi javasolta, hogy ezt a beszélgetést helyes lesz később folytatni, és e célból felkeresné Pécsit újra. Pécsi kijelentette, hogy az az elhatározásra, hogy most nem fog hazamenni és ez megmásíthatatlan, ezért nem is szeretné, ha ebben a kérdésben újra felkeresné. Egerszegi kijelentette, hogy ez esetben pedig csak a kapott választ közlése végett keresi fel Pécsit. Pécsi nagy nehezen elfogadta, de kijelentette, hogy a beszélgetést nem szeretné, ha nyilvánosságra hoznánk, mert ő is nyilvánosság elé lépne és megírná, hogy a válasz az negatív volt. Ez Pedig a részünkre kedvezőtlen lenne. Egerszegi kérte, hogy gondolkodjon az elmondottakon, és ha más elhatározása lesz keresse meg, vagy ha Egerszegi ujabbat tud ő fogja felkeresni. Bucsuzáskor Egerszegi Munkácsi képeket adott Pécsinek. Pécsi barátságosan az ajtóig kísért és elbúcsúzott.<sup>37</sup> Egerszegi jelentésében érdekes még, hogy a továbbiakban összegzi a találkozót, miszerint, ha Páger vágyik haza és érdekli, hogy a budapesti, Tamás utcai villáját visszakaphatja-e, akkor esély van arra, hogy hazatérjen, még ha – Egerszegi szerint – nagyon befolyásolja „Pécsit” a kinti „fasiszta emigráció”, a hatásuk alatt áll. A manipulatív jellegű befolyásolást választja a továbbiakban, a levele végén, kézzel írva megjegyzi, hogy a találkozó után, még az év november 16-án ajándékokat küldött postán a célszemély lakására, újságokat, folyóiratokat, amelyekben cikkeket jelölt meg, a rendszer „olvadását” és az amnesztiát bizonyítva (Szabad Nép napilap, Művelt Nép folyóirat, és Színház és filmművészet folyóirat több számát), illetve megpróbál hatni a művészeti érzékenységre, nagynevű, komoly festőművészek reprodukciót küldeni meg neki: Rippl-Rónai József, Paál László, Székely Bertalan. Majd a kézzel

36 Itt az 1953-as amnesztiára gondol, törvénybe foglalva.

37 Páger-dosszié 111-113.

írott megjegyzésben javasolja, egy éppen készülő budapesti filmben szerepet kellene ajánlani Págernek, amivel haza lehet hívni.<sup>38</sup>

Ezután tudjuk, hogy mi történt. Páger hazatért, hónapokig a Gellért Szállóban lakott, ellátását a magyar állam finanszírozta, amíg vissza nem kapta budai villáját, ahol a második világháború előtt élt. Majd csillaga felfelé ívelt és tartósan az 1980-as évek utolsó harmadáig a hazai színészet egyik tartós oszlopa volt.

### **ÉLETSZERŰ, ÉS JOGOS KÉRDÉSEK**

De vannak részletek, amelyek máig homályban vannak, és várnak az értelmezésre, a történeti feldolgozásra:

- 1./ Életszerű-e az, hogy Perényi László színésztől indul az egész történet, az ÁVH a belügy felé jelenti, miszerint Páger haza akarna térni, és egy súlytalannak mutakozó filmfesztivál az ügy origója?
- 2./ Miért, hogyan szerepel az akcióban a „Törekvés” című argentin lap magyar emigránsokból álló szerkesztősége?
- 3.) Lehet-e tudni bármit is Perényi László háború utáni működéséről, és miért működött együtt az állambiztonsággal az a személy, aki állítólag, az iratok alapján főszereppel bírt Páger hazatérésében?
- 4.) Ugyanez a kérdés Apáti Imrével kapcsolatban.

1-4 kérdésekre megpróbálok a következőkben válaszokat keresni: Primer forrásaim alapján állítom és kísérletet teszek annak bizonyítására, hogy Páger Antal hazatérésében nem a „Perényi-jelenség” volt az ügydöntő.

Az állambiztonsági dosszié 1954. szeptemberi dátummal kezdődik és 1956-ig tart benne a történet. Az eddig ismert források szerint nagyobb vonalakban másfél éves intervallum előzi meg Páger budapesti utazását. 1954 nyarán levél érkezik Perényihez, kora ősszel már tud erről az állambiztonság, majd a belügy is. Nem hagyott nyugodni ez a „habkönnyű história”, miszerint a politikai hatalom biztonsági szerve egy baráti levél által offenzívába lendült. Hezitálás nélkül működésbe lépett a gépezet. Több olvasatra is meseszerű, lírikus volt ez a történet számomra. Kutatásaim eredményre vezettek, amely a „mese” valós minőséget és műfaját igazolta.

### **PÁGER, EDDIG NEM ISMERT SZABADEGYETEMI ELŐADÁSA**

Egy kósza levél komolyan vétele helyett addig jutottam, amíg Aczél György kutatható hagyatékában kezem ügyébe került egy eredeti, sárga papiros, egy újságcikk. Négy kitépelt oldal, amely eddig sosem került napvilágra egészében, az 1991-ben elhunyt politikus iratai között árválkodott mostanáig. Páger Antal brazíliai, szabadegyetemi

---

38 Uo. 113-114.

előadása 1953. március 8-i keltezéssel.<sup>39</sup> Ebből egyetlen részletet, pár mondatot néhol már publikáltak, de teljes terjedelmében eddig nem volt ismeretes.

A négyoldalas előadás leirata szerkesztett minőségű. Nehezen hinni, hogy rögtönzés lett volna, ami nyomtatva megjelent. Az előbeszéd után bizonyosan sajtó alá rendezték a szöveget, néhol belenyúltak, hozzátettek, mert a textus irodalmi jellegű, nem rögzített szónoklat. Ha ez március elején került kiadásra, nyilvánvalóan előbb hangzott el, és nyilván erre az előadásra Págernek készülnie kellett. Alább teljes egészében közlöm az előadást, az Aczél-hagyatékából. Tapasztalni lehet, hogy mivel komoly politikai állásfoglalásokat tartalmaz, erre a színésznek fel kellett készülnie, jegyzeteket írni, rendezni a gondolatait. Ha tavasz elején került az olvasók kezébe a cikk, nagy biztonsággal állítható, hogy a kezdetek 1952-be vezetnek, év végére, netalán nyárra. Na, de a történéseket tovább fejtve és rögzítve, először olvassuk el a Sao Paulóban előadottakat, majd folytassuk az elemzést:

PÁGER ANTAL:

A NÉPI IRÁNYZAT A MAGYAR SZÍNPADON ÉS FILMEN  
A SÁO PAULOI KÖNYVES KÁLMÁN SZABADEGYETEMEN  
ELHANGZOTT ELŐADÁS

*Úgy tűnik fel, mintha romok alól kaparnék elő rég elvesztett ruhadarabot, amelyet még úgyszólván nem is viseltünk és máris elvesztettünk. Még akkor, amikor megrendült a föld és összeomlott minden. Itt fekszik előttem a kikapart ruha: — a téma. Avult, foszlott, javításra sem nagyon alkalmas már. Nézem, forgatom, s bizony úgy látom, hogy e helyett valamikor talán másikat, újat kell csinálni. A romok alatt elhagyta színét és kiment egy kissé a divatból is.*

*A téma itt időn és Hetedhétországon túl, szinte már a mesébe való. Így is kezdem: Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy gyönyörű ország. A népe dolgoz, becsületes, szorgalmas volt. Vetettek, arattak, kacagtak, daloltak. Daluk, nevetésük áthallatszott idegen országokba is. Egyszer aztán Jégország királya megsokalta a dolgot és rátört erre a tejjel-mézzel folyó országra és elvette azt.*

*A nép ajkáról leszedte a dalt és még csak egy kis mosolyt sem hagyott azon. Elűzte a napot és az Istent is, mert a fény, a melegség csak zavarja a munkaütemet. A nép azóta boldogtalan és várja, hogy majd csak jön valaki, aki elűzi a zsarnokot és újra visszaadja neki a mosolyt, a derűt, a fényt, az Istent.*

*Valóban ma itt emigrációnkban, az Óperenciás tenger partjain csak mesét szöhetünk a régi világról, a múltból. Méricskélünk, összehasonlítunk. Mérlegre dobjuk egyik oldalon a múltat, másikon a jelent. A mérleg nyelve még nem tud megállni. Még nincs*

39 Aczél György hagyatéka. MTA Kézirattár. Páger Antal sao pauloi előadása. - Ms 6184/42. Továbbiakban: Páger 1953.

egyensúlyban, még hiányzik egy kevéske: vagy innen, vagy onnan. A jövő még mindig nem látjuk tisztán.

A népi gondolat, az első világháború utáni nehéz, szociális megoldásokat követelő időkből indult el. A kis, egyszerű parasztnak és a küzdelmes életű magyar munkásnak égető problémáit egymásután dobják fel a "népi írók"? — Ezek a népi írók — nem véletlen, — de kivétel nélkül mind a nép legalacsonyabb rétegéből törtek elő. Ezért is voltak ezek az írások annyira hitelesek, helyenként kemények, sőt izgatók, forradalmiak. A politikusok állandóan szociális megoldásokat ígérnek (főleg választási harcok során). A népi írók napról-napra terjedelmesebb táborra pedig szünet nélkül döngeti a politikai kapukat. A nincstelenek részére jobb életet, földet, a javak igazságosabb elosztását, a társadalmi rétegződések kirívó hézagainak szorosabbra vonását, a nivellációt<sup>40</sup> sürgetik. Szinte naponta jelentek meg különböző műfajban ezek az írások.

1936-ig ezek a problémák nem kaphattak helyet a magyar színpadon és a filmekben. Az akkori színházi és filmvilágban ez a kérdés gusztustalan volt, Ilyeneket hallottam: "Hogy jön ahhoz a piszkos munkás — vagy a paraszt, hogy hős legyen az én színpadomon, vagy az én filmemben?"

Szegény magyar parasztjainkat a kabarékba utaltak és bizony imitt- amott jól elbántak vele. Ő volt az, akin durva és ízléstelen vicceket lehetett elsütönni, aki bután viselkedett, akit ravasznak és gyakran aljasnak lehetett odaállítani az irodalmi „brettlre”. Az igazi problémák így sikkadtak el színházaink világában.

Most pedig engedelmet kell kérnem kedves olvasómtól, hogy szerény személyemet is beleszőhessem ebbe a kis írásomba. Elkerülni nem is lenne könnyű, mert úgy hiszem, hogy a népi színdarabok és filmek létrejöttében volt valami részem.

Csodálatos, hogy az első népi színdarab az én kizárólagos és mondhatnám kissé erőszakos követelésemre a fényes és Európaszerte ismert Vígszínházban került bemutatásra. Részükről egy kis engedékeny kiruccanás volt de nekem ez a bemutató jelölte ki további utamat. Akkor 1936-ot irtunk és én a Vígszínház tagja voltam. A színház vezetői szokatlanul magas gázszíval szerződtettek át a Belvárosi Színháztól. Nevemet nagydobra ütötték és én mégis elégedetlen voltam. A szezon közepén ezt be is jelentettem igazgatóimnak. Kértem szerződésem felbontását, mert műsorukon egyetlen olyan darab sem szerepelt, amelyért érdemes lenne ottmaradnom. Ez a bejelentés bomba- ként hatott. Minden kívánságomat teljesíteni kívánták. Íratnak nekem ízlésemnek megfelelő darabot. Meg is állapodtunk, hogy az új Páger-darab szerzője Hunyady Sándor lesz. Másnap reggel mar együtt reggeliztem Hunyadyval a Belvárosi kávéházban.

- Mi a kívánságod? Mit szeretnél játszani? — kérdezte.

- Nézd, - mondtam - talán bevezetőül mondhassak el valamit magamról. Valamit,

40 Nivelláció – elsimít, elegyenget

ami már régóta mardos. — Én egészen alacsony sorból, kerültem ebbe a nagy karrierbe. Aztán meséltem neki a makói Bárányutcai földesszobáról, ahol születtem; — szüleimről, nagyanyámról Gilice Pannáról. Küzdelmes gyermekkorról, — gimnazista évekről, nyarokról, amikor aratásokon és cséplőgépek mellett, mint summás — vagy ahogy mifelénk mondták, - részes dolgoztam, hogy végre letehessem az érettségit és egyetemre mehessek. Megismertem a kicsinyek, a nincstelének életét. Egyszer csak itt találom magamat Veled szemben és Te azt kérdezed, mit szeretnék? — mi a kívánságom?

Hiába a pénz, a legfelsőbb elismerés és mindez ami körülöttem van, mert rajtakaptam magamat valamin: Eltávolodtam azoktól, akik lennt maradtak, akik között küzdött apám, nagyapám, dédapám és a többiek.

Mintha egy kompon ülnék, amelyik visz el tőlük. Még néha látom a partot, őket, amint integetnek, de a kép már homályos, mert a komp nem áll meg, visz, — visz el, — tőlük.

- Szép darab! — mondta Hunyady miután elgondolkodott kissé. És gondolod, hogy ez a probléma érdekelni fogja a Vígszínház közönségét?

- Ha te szívből írod, — én szívből játszom, — nem kell félnünk.

Szünet után megszólalt: Bors István. Jó lesz? — Érdekes név- Bors, az erős; — István szép, férfias. magyar név. Így született meg Bors István, az uradalmi béres és a siker. Amit a kompról mondtam, — szinte szószerint belekerült a darabba.

Mikor a szégyenében kutba ugrott kis cselédlányt megvédelmeztem, mindig egy dacos érzés kísért játékomban: most visszaszerzem a kabarékban kicsufolt paraszt és az összes Bors Istvánok becsületét. És a parkettek szőnyegei közé került csetlő-botló Bors Istvánból darabhős lett. A téma bekerült a színházba. A darab csak 50-szer mehetett, mert a színház bérletrendszere miatt nem lehetett tovább műsoron tartani. Seba, — gondoltam — mégis megtaláltam az utat. Röviddel utána film lett a Bors Istvánból. A Rákóczi út lámpaoszlopai mellett, hónapokon át ott állott Bors István életnagyságú alakja kezében a zöld katonaládával. Többé nem szerződtem színházhoz. Majd talállok én írókat, fiatalokat, lelkeseket. Színház is van elég. Ott játszom, ahol szívesen látják a népi gondolatot, ahol a kisember is lehet hős. Így lett.

Fekete István, az ajkai gazdatiszt akkoriban adta ki Zsellérek című regényét. Elolvastam, s egy hét múlva már a Royal-szálló egyik szobájában írta a Hajnalodik című darabot. A Magyar Színházban hoztam színre. Utána szintén Fekete Istvánnal film jön: Dr. Kovács István. Szinpardon befut Kodolányi Földindulása. Sorra következnek: András, — Szép Csillag, — Aranypáva stb. Új író kell még, újabb színék. Felhoztam a bicskei cigány-iskola 120 pengős havifizetésű tanítóját, Kerecsendi Kiss Martont. Megszületett a Harmincadik. Talán a legjobban szívemhez nőtt munkám ez volt. A magyar tanító, aki iskolát épít, aki nem is tanít, hanem magot vet a kis magyarok lelkébe. Még ma is zokogás szorítja össze a torkomat, ha vissza-émlékezem, ahogyan énekeltük a kis magyarokkal az új iskola megnyitásán a Veni Sancté-t, Jöjj, el Szentlélek Úristen!

Azután jöttek a munkásokért készült filmek. Ügyszólván le sem jött rólam a munkás és a paraszt napszámos ruhája: Szerető fia, Péter, — és végül egy újabb közös munkám Kerecsendivel: Az Első. A darab még írás alatt állott, amikor a Hunnia filmgyárban titkos ülésen figyelmeztette a filmgyártókat az akkori kormány képviselőjében jelenlévő báró Wlassits Gyula, hogy Páger Antalnak többé nem szabad azt a szót kiejtenie a szerepeiben, hogy: Földreform.

Így az Elsőben, a falubolondja, aki mániájában földet akar szerezni a falu szegényeinek, már csak Holdreformról beszélhetett. Ezt ugyanis elfelejtették megtiltani.

Bevallom: hogy boldog voltam ezekben az időkben. Adhattam valamit azoknak, akiket elvitt a komp. És a komp már visszafelé úszott az elhagyott part felé. Aztán jött a vég. A komédiással megállt a komp akkor, amikor már újra látta az integetőket. Összeomlott a világ. A komédiást egy óriáskomp áthozta ide Hetedhétországon túlra, az Óperenciás tengeren át.

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy szegény nép, akitől elszedték a mosolyt, a hazát, az Istent. De hirtelen valami nagy forgószerű kerekedett és a zsarnokokat elsöpörte a Duna-Tisza mellől. Fény tört át a rongyos felhőkön, kisütött újra a nap, a nép megtanult újra mosolyogni.

Felhangzott a kis magyarok ajkán a *Veni Sancte, Jöjj el, Szentlélek Úristen !*

A sarló ismét csak a dalosszájú magyar lányok kezében villogott, és a hazatért komédiás is eljátszhatta életének legnagyobb szerepét: az öreg magyar munkást, aki a harmadik felvonás végén leteszi fáradt kezéből a kalapácsot és imára kulcsolt kézzel rebeg hálát a fényes ég felé:

Köszönöm Istenem, hogy ezt  
megérhettem”

Sao Paulo, 1953. március 8.<sup>41</sup>

Kiolvasni egyszerű a megjelent cikk soraiból: Hiába a címben, hogy ez a szöveg Páger szabadegyetemi előadása volt, nyomtatásban nem leiratként, hanem írásként, újságcikkszerűen jelent meg. Tehát biztosak lehetünk abban, hogy ez tényleg egy szerkesztett, több lektoron átfuttatott anyag. Így abban is biztosak lehetünk, hogy az előadás élőben jóval korábban hangozhatott el, amely igencsak azt jelenti, hogy az 1952-es évet mutatta a naptár, amikor előadására készült Páger Antal, Argentínából a szomszédos Brazília fővárosába utazva, Sao Paulo-ba.

## A KÖRNYEZET, AHOL HAT ÉVIG ÉLT PÁGER

A *Délamerikai Magyar Hírlap* periodikáiból is jól látni - amely 1948-tól tudósított a magyar eseményekről külhonba -, hogy kinn élő, emigráns magyar művészek,

---

41 Páger 1953.

tudományos szakemberek rendszeresen tartottak előadásokat a Sao Paulóban működő Könyves Kálmán Szabadegyetemen.<sup>42</sup>

Mi tudható még a történeti és társadalmi környezetről? Buenos Airesben neves menekült magyar színészek által 1947-ben alapított (és 1955-ig működött) Magyar Színjárszó Társaság, amelynek legnevesebb tagja Páger Antal volt. Sao Paulóban működött 1929 óta a Szent Benedek rendi magyar szerzetesek által alapított Szent Gellért Kolostor, amely jelentős magyar művelődési feladatokat is ellátott. Ugyancsak Sao Paulóban indult 1949-ben a Könyves Kálmán Szabadegyetem, amely a város bencés papjai hathatós közreműködésével évtizedeken át magas színvonalú előadásokkal iparkodott a város magyar lakói műveltségét gazdagítani. Buenos Airesben működött 1952-től a Mindszenty Akadémia, amelyből később magyar kulturális központ lett, valamint 1950-től a Kárpát Könyvkiadó. Amerikánál maradvá, 1951-ben alakult, New Yorkban és Torontóban kulturális műsorokat szervezett a Magyar Helikon Társaság. 1954-ben kezdett el működni az Amerikai Magyar Kulturális Alapítvány, 1955-ben az Amerikai Magyar Könyvtár és Történelmi Társulat.<sup>43</sup>

1947 és 1951 között is sok magyar érkezett Argentínába. Ők magukat gyűjtőnévvel '48-asoknak szokták nevezni. Jelentősen különböztek a korábbi magyar bevándorlótól. Az összeomlott Magyarország szellemi elitjét képviselték. Többnyire a Horthy-rendszerhez, kisebb részben a nyilasokhoz kötődő közigazgatási tisztviselők, orvosok, művészek, mérnökök, katonatisztek, csendőrök, volt földbirtokosok, diplomaták, jogászok alkották ezt a csoportot.

Argentína – más tengerentúli országokkal ellentétben – nem állított egyéb követelményt a bevándorlók elé, mint az ország építésében való közreműködést. A '48-asok és a régi, baloldali érzelmű vagy zsidó származású magyar emigránsok között esetenként ellenséges viszonyok alakultak ki, hiszen ez utóbbiak a két világháború között éppen az újonnan érkezettek rendszere előtt menekültek az Újvilágba. Ráadásul maguk a '48-asok sem alkottak egységes csoportot. Tagjaik pontos érkezési idejük ('45 előtt, '45 és '47 között, '47–'48-ban) alapján különböztették meg egymást. Páger közéjük tartozott, 1948-ban érkezett meg Argentínába. Ezek az új magyar közösségek megegyeztek antikommunista nézeteikben: évtizedeken át semmilyen kapcsolatot nem tartottak fenn a kommunista Magyarországgal, illetve annak helyi külképviseletével. Feltűntek közöttük a herceg Hohenlohe és Windischgräetz, a báró Vay, a Széchenyi és Wenckheim, valamint a Semsey családok leszármazottai.

A különböző emigrációs hullámokkal – többnyire koldusszegényen – Argentínába érkezett magyarok közös vonása volt, hogy egyikük sem kerülhette el a Buenos Aires kikötőjében, Puerto Maderóban álló épületet, a Bevándorlók Szállóját (Hotel de Inmigrantes). Az intézményt a XX. század elején hozták létre a különböző országokból,

42 Példaként itt az 1958-as évkönyv: [https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarHirlapEvkonyve\\_1958/?pg=0&layout=s](https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarHirlapEvkonyve_1958/?pg=0&layout=s) Utolsó letöltés dátuma: 2023. október 30.

43 Borbándi Gyula: Nyugati magyar lap- és könyvkiadás Link: <https://epa.oszk.hu/00000/00007/00020/pdf/00020.pdf> 67. Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 1.

többször Európából bevándoroltak fogadására, elszállásolására és elosztására. Az Argentínába érkező emigránsok a hajóról leszállva legelőször ide léptek be, itt regisztrálták őket. A regisztráció során sok magyar család- és keresztnévet elírtak az itt dolgozók, akik a spanyol nyelvben nem létező hangokat önkényesen, fonetikusán vetették papírra, vagy helyettesítették számukra érthetőbb nevekkal. A bevándorlók fogadását és regisztrációját 1953-ban szüntették meg a kultikus épületben, melyet 1995-ben nemzeti történeti emlékhellyé nyilvánították.

Argentínában minden év szeptember 4-én megünneplik a Bevándorló Napját (Día del Inmigrante). Ez az ünnep 1949-ben, Juan Domingo Perón elnöklete alatt hozott rendelet alapján (Decreto N. 21.430) jött létre. A dátum azért fontos, mert 1812-ben ezen a napon (szeptember 4-én) született az első Argentin Triumvirátus bevándorlókra vonatkozó rendelete, mely biztosította az országban letelepedni kívánó, bármely nemzetből származó személynek és családjának az emberi jogokat, amennyiben a köznyugalmat nem zavarják és az ország törvényeit tiszteletben tartják. 1853 óta az Argentin Nemzet Alkotmányának preambuluma is megerősíti a bevándorlók támogatását: „A szövetségi kormány támogatja az európai bevándorlókat és nem kívánja sem szabályozni, sem korlátozni, sem bármilyen adóval sújtani az argentin földre lépni szándékozó külföldieket, akik földműveléssel kívánnak foglalkozni; akiknek az ipar fejlesztése, a tudományok és művészetek ápolása, terjesztése és tanítása áll szándékában.”

Argentína szívesen fogadta az európai bevándorlókat. Már 1824-ben alapítottak egy Bevándorlási Bizottságot, mely az 1876-os bevándorlási törvényig biztosította a bevándorlók jogait. 1857-ben menhelyet építettek a fővárosi kikötő közelében a rászoruló bevándorlóknak. Az 1876-ban hozott bevándorlási és kolonizációs törvény (Ley Avellaneda) értelmében létrejött Információs és Propaganda Hivatal különös figyelmet fordított az Osztrák-Magyar Monarchia területére. Részben ezeknek a kedvező intézkedéseknek is köszönhető az évek során állandósuló magyar bevándorlás, melynek utolsó nagy hulláma, mintegy 14 000 fő, a '48-as magyar emigránsoké volt. Az 1956-os forradalom leverését követően, az ún. '56-osok viszonylag kis számban érkeztek Argentínába, és vegyes érzelmeket keltettek a helyi kolónia tagjaiban.

Az argentinai magyar egyesületek magas száma nem az ide irányuló magyar emigránsok magas számával magyarázható, hanem igen rétegzett voltával, az egyes csoportok származási, felekezeti és politikai hovatartozásával. Megoszlanak a vélemények arról, melyik volt az első argentinai magyar intézmény. Egyesek állítása szerint az 1901. december 28-án megalakult Osztrák-Magyar Segélyegylet, míg mások szerint az 1907-ben létrejött Magyar Munkás Egyesület tekinthető az első magyar szervezetnek. 1924-ben Magyary Vilmos szerkesztésében megjelent Argentína első magyar nyelvű hetilapja, a *Magyar Szó*. 1929-ben megjelent a már említett Faragó Rezső szerkesztette Délamerikai Magyarság, mely a *Dél-amerikai Magyar Hírlap*, és a napjainkban internetes formában is megjelenő Buenos Aires-i Híradó elődje volt. A főváros déli iparnegyedeiben főként baloldali beállítottságú

magyar munkásegyletek alakultak, mint például az 1924-ben alapított Dock Sud-i Magyar Egyesület. Ezzel szemben a városközpontban és egyes északi kerületekben középosztálybeli magyarok hoztak létre klubokat. A magyar zsidók – mint azt korábban említettem – saját, különálló szervezeteket alapítottak, amelyeket az 1939-ben alakult Argentínai Magyar ajkú Zsidók Egyesülete fogott össze. A '48-asok érkezésének következtében sok új szervezet jött létre.<sup>44</sup>

Ennyit a háttérrel. Nézzük az állambiztonsági dosszié és az Aczél-hagyatékban talált Páger előadásának konkrétumait. Mi tudható meg ezekből, milyen eredményeket tudunk ezekből kinyerni?

Az tudható, hogy Dél-Amerikában nemcsak Páger az egyetlen magyar híresség, Vaszary Piri kiváló egykori komika mellett ott lakik még Brazíliában 1945 után Hajmássy Miklós is, aki a maga korában a legmagasabb (190 cm felett) filmszínész volt. Az ő sorsáról ezt tudjuk az emigráns híradásokból:

„Hajmássy Miklóst nem tudták hazacsábítani

Brazíliai tudósítónk jelenti

Brazíliában néhány hét előtt olyan hírek terjedtek el, hogy Hajmássy Miklós, a Vígszínház egykori művésze, aki Sao Paulóban él, a buenosairesi kommunista követség ügynökeinek ígéreteitől és zsarolásától megtévesztve, hazakészül Magyarországra. Egyes verziók szerint Hajmássy kijelentette a követség ügynökeinek, hogy Bécsbe utazik és ott, a határ közelében folytatja le végleg a “tárgyalásokat”, amelyek sora meghatározza, hogy milyen biztosíték ellenében tér vissza Magyarországra.

Ez utóbbi verzió széles körökben terjedt és Rio de Janeiroban sokan már azt is beszélték, hogy Hajmássy már elutazott Bécsbe. Mint kiderült, erre az a körülmény szolgáltatott alapot, hogy Hajmássy és felesége egy idő óta visszavonultan élnek Sao Paulóban s régi ismerőseikkel megszakították a kapcsolatot.

Hajmássy Miklós két évvel ezelőtt költözött át Buenos Airesből Sao Pauloba. A nagy brazíliai városban állandó jellegű színházat szervezett, amelynek előadásain általában tehetséges fiatal léptetett fel. A brazíliai magyar kolóniában épp ezekben az időkben került egymással ellentétbe több emigráns frakció s ez a légkör nem használt Hajmássy színházának sem.

A Hajmássy-féle színház hónapok óta nem rendezelőadást és Hajmássy azóta ritkán mutatkozik a saopauloi magyar kolóniában. Kisebb penziót rendezett be Sao Paulóban és ezt vezeti. Nem tudni, hogy kis színháza végleg megszűnt-e, vagy később tovább szervezi.

Értesülésünk szerint Hajmássy Miklós kombinációba került a brazíliai magyar filmesek terveivel is. Brazíliában két ismert magyar filmoperatőr, Fekete Ferenc és Icsey Rudolf dolgozik, szép sikerrel. Fekete és Icsey, több magyar szakember és

---

44 H. Kakucska Mária: Magyarok és Argentína kézirat. 67-69. Link: [https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/NPKI\\_folyoiratok/kisebbségi\\_szemle/2016\\_01/ksz201601\\_08hkakucska.pdf](https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/NPKI_folyoiratok/kisebbségi_szemle/2016_01/ksz201601_08hkakucska.pdf) Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 1.

pénzember bevonásával önálló filmeket is produkál. A tervek szerint ezekben a filmekben esetleg szerepet biztosítanak Hajmássy Miklósnak is.

Hajmássy Miklós tehát nem tér vissza Magyarországra a kommunista rezsim végleges felszámolása előtt. Tudomásunk van viszont arról, hogy a Hajmássy ellen intézett követségi ostrom nem újkeletű. Már évekkel ezelőtt, az „amnesziarendelet” lanszírozását<sup>45</sup> megelőzőleg többször megkeresték Buenos Airesben Hajmássyt és megpróbálták rábeszélni, hogy menjen vissza Budapestre. Akcióik éppoly sikertelenek voltak, mint a legutóbbi, amikor Sao Paulóból próbálták hazacsalogatni Hajmássyt.<sup>46</sup>

A cikk dátuma: 1956 májusa, amikor Páger már készült a hosszú budapesti repülőútjára, és eldöntötte, hogy hazamegy. Az ÁVH dossziéja szerint hosszú győzködés állt az elvtársak mögött, mire sikert értek el. Ám a színész sajtóban megjelent előadása sokkal hamarabb, már 1953 elején tartalmazta metaforisztikusan a hazajöveteli szándékát, az áhított célt. A „sarló” és „kalapács” költői képek. Az, hogy „elfújta a szél a zsarnokot” - a sor mögött egyértelműen ott van az irányított üzenet.

A ma is elérhető bevándorlási kartonok szerint a Páger család csak 1954-ben kapta meg a végleges letelepedési engedélyt Buenos Airesben. Tehát 1948-tól hat éven keresztül ideiglenesen, kiszolgáltatott körülmények között éltek.<sup>47</sup> Amikor a szabadegyetemi előadást megtartotta a családfő, még nem is volt véglegesítve az ott tartózkodásuk, vagyis „Pécsi” négy év után – ha 1952-ben már tudvalévő volt, hogy előadást fog tartani – már hazakíváncsozott.

Akkoriban a Sao Paulo-ban működő Könyves Kálmán Szabadegyetem vezetője Dr. Kögl Szeverin bencés tanár, egykori pannonhalmi teológus. Az egyházüldözés elől menekült el Magyarországról, széleskörű iskolateremtő és kulturális szervező volt kinn, 1948-tól 1994-ig, haláláig<sup>48</sup>. Házfőnöke, tartományi vezetője a Brazília fővárosában működő magyar bencés szerzetesrendnek. Vezetésével gimnáziumot alapítottak, a Szent Imre Kollégiumot 1952-ben, onnantól ennek dísztermében rendezték a szabadegyetemi előadásokat.<sup>49</sup> Ott tartotta meg előadását Páger Antal is.

45 Lanszíroz – javaslatot tesz, kijelöli a tevékenységet.

46 Délamerikai Magyarság újság. 1956. május 25. 5. Link: [https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag\\_1956/?query=k%C3%B6nyves+k%C3%A1lm%C3%A1n+szabadegyetem&pg=164&layout=s](https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag_1956/?query=k%C3%B6nyves+k%C3%A1lm%C3%A1n+szabadegyetem&pg=164&layout=s) Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 2.

47 A Páger család (Páger Antal, Komár Júlia feleség, Judit és Júlia, mint gyerekeik) diplomáciai, ideiglenes igazolványai itt: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-9G22-ZK5?view=index&action=view> itt: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GG22-ZZ7?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AKC6H-ZNW&action=view> itt: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GG22-Z9Y?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AKC6H-JM7&action=view> és itt: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-9G22-Z7W?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AKC6H-ZNF&action=view> Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 2.

48 <http://www.jmvp.papa.hu/node/6153> Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 2.

49 Ezen információk alapján – itt: [https://adt.arcanum.com/hu/view/KatolikusMagyarokVasarnapja\\_1955/?query=k%C3%B6nyves+k%C3%A1lm%C3%A1n+szabadegyetem&pg=61&layout=s](https://adt.arcanum.com/hu/view/KatolikusMagyarokVasarnapja_1955/?query=k%C3%B6nyves+k%C3%A1lm%C3%A1n+szabadegyetem&pg=61&layout=s) és itt: <https://>

A kinti kolóniában a magyar sztárok igen összetartóan működtek. Ezt bizonyítja az egyik színlap is. 1953. április 21-én ez olvasható a kinti újságban: Gárdonyi Géza *A bor* című háromfelvonás színművét adta elő a Délamerikai Magyar Színjátszó Társaság Páger Antallal, Komár Júliával, Vaszari Pirivel és Hajmássy Miklóssal a főbb szerepekben.<sup>50</sup> De ugyanezen társulat júniusi műsorán a *Te csak pipáld Ladányi* című vígjátékban az előbbi sztárok mellett ott van Szilassy László is.<sup>51</sup> Ezzel a darabbal búcsúzott Hajmássy az argentin-magyar közönségtől. Egészsége nem bírta a fülledt klímát, trombórist kapott, ezért átköltözött Brazília fővárosába.

## A FILMFESZTIVÁL

Ezen sajnálatos esemény az, Hajmássy betegsége, amelynek kapcsán összeérnek a forrásaink. A következő dél-amerikai tudósítás összecseng az állambiztonsági kartoték első momentumával, miszerint a kinti filmfesztiválon történetekre hivatkozva indul el a belügyes konspiráció. Olvassuk:

„Helyzettudósítás a mardelplatai filmfesztiválról - Kiss Ferenc kiszabadult - Apáthy Imre nyilatkozata

Két Buenos Airesben élő, ismert magyar filmszakember, Balogh István, és Gernedás Antal a chilei delegáció meghívására utazott le a mardelplatai filmfesztiválra. Beszéltek a magyar delegáció tagjaival is. Mivel Apáthy Imre és Gábor Miklós nem adtak interjút a Délamerikai Magyarorságnak, kérdezzük meg Gerendás Antalt mit mond a két pesti színész? - Kollegális formában üldözöltek bennünket. Elmondták, hogy a pesti művészek igen jól keresnek. Kiemelték Latabár Kálmánt, akinek gázsija felmegy a havi harmincezer forintba is. - Milyen hazai színházi hírt hallott Gábor Miklóstól? - Megkérdeztem tőlük, igaz-e az a hír, amely szerint Kiss Ferenc meghalt a börtönben. Kiss Péter erői ugyanis ellentmondó hírek érkeztek külföldre. Erre nevetni kezdtek és azt mondták, hogy Kiss Ferenc kiszabadult és jelenleg a székesfehérvári színház igazgatója. Azt is elmondták, hogy Juhász József a szegedi színház főrendezője. - Politikáról nem beszéltek? - Nem. Ők sem kérdeztek semmit, én se tértem ki politikára. Kérdezzük meg most Balogh István filmrendezőt, hogy mi a véleménye a <Rákóczi hadnagya> című filmről, amit bemutattak a fesztivál keretében. - A film rendezője Bán Frigyes, régi, komoly szakember. Nem rajta múlt, hogy a filmen nem állapítható meg fejlődés a tíz év előtti magyar filmgyártással szemben. A filmen erősen meglátszik a szláv, nyilvánvalóan az orosz hatás. - Mit tart a film legnagyobb értékének? - A

[www.kulhonimagyarok.hu/kulhoni-magyarok/a-sao-paulo-i-szent-imre-kollegium/](http://www.kulhonimagyarok.hu/kulhoni-magyarok/a-sao-paulo-i-szent-imre-kollegium/) Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 2.

<sup>50</sup> Délamerikai Magyarorság című lap 1953. április 21. száma. Link: [https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarorsag\\_1953/?query=Hajm%C3%A1lssy+Mikl%C3%B3s+Braz%C3%ADlia&pg=208&layou=s](https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarorsag_1953/?query=Hajm%C3%A1lssy+Mikl%C3%B3s+Braz%C3%ADlia&pg=208&layou=s) Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 3.

<sup>51</sup> Délamerikai Magyarorság című lap 1953. június 2-i száma. Link: [https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarorsag\\_1953/?query=Hajm%C3%A1lssy+Mikl%C3%B3s+Braz%C3%ADlia&pg=285&layou=s](https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarorsag_1953/?query=Hajm%C3%A1lssy+Mikl%C3%B3s+Braz%C3%ADlia&pg=285&layou=s) Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 3.

színezést. Valószínűleg valami orosz eljárásról van szó, mert az Agfacolor alapszíne a barna, a technikoloré a kék, ennek a filmnek pedig egy sötétzöldes tónus van az alapszíne. Jók a tömegjelenetek is, különösen az a kép, amelyen ezernyi lovas ront egymásnak. Gerendás Antal most közbeszól: — Megemlítettem, hogy politikáról nem beszélt Apáthy Imre és Gábor Miklós, sőt a külföldi magyarokról és az emigrációról sem kérdeztek semmit. Egyetlen kérdést tettek fel külföldi magyarral kapcsolatban: megkérdezték, hogy Hajmássy Miklósnak valóban levágták-e lábát, mert olyan hírek érkeztek Pestre, hogy Hajmássy szerencsétlenül járt. Elmondtam nekik, hogy Hajmássynak egy régi betegségéből kifolyólag trombózisa támadt és le kellett vágni egyik lábát. Jelenleg Sao Paulóban, Brazíliában él és egészségileg teljesen jól van.<sup>52</sup>

### **AZ EDDIG MEGISMERT ÉS ÚJ INFORMÁCIÓINK**

Összefoglalva: Megtaláltuk az állambiztonság egyik fókuszába került terepét, a filmfesztivált. És azt is tudjuk, hogy nem ekkor indultak be a folyamatok, hiszen 1952 végén már felkérést kap Páger az előadásának megtartására. Tudja, hogy mit akar közölni, azt is tudja, hogy ezt az üzenetbe burkolt szabadegyetemi előadást, mint cikket sokan el fogják olvasni, és biztosan azzal is tisztában volt, hogy az állambiztonság asztalára is odakerül. Nem véletlenül találtam meg az egyik példányt Aczél György hagyatékában.

Feltűnő, és egyáltalán nem véletlen, amikor egy médium jelzi tudósításában, hogy nem adtak interjút nekik. Még egyszer olvassuk el a fontos részletet az 1954. március 19-i tudósításból: „Mivel Apáthy Imre és Gábor Miklós nem adtak interjút a Délamerikai Magyarorságnak, kérdezzük meg Gerendás Antalt mit mond a két pesti színész?” Ezzel kezdték a tudósítást.<sup>53</sup> Tehát nem azt írták, hogy Gerendás Antalt kérdezik, mit mond a két pesti színész, hanem azt, hogy nem adtak interjút a budapesti ismert emberek. Vagyis, kértek tőlük időpontot, de nem álltak le interjút adni. Mi ez, ha nem egy erős jelzés? Nem véletlenül. Mi lenne hát a megfejtés? A kinti emigráció a politikai hatások miatt kettészakadt. Voltak baloldali érzelműek, és voltak a jobboldaliak, akik ilyen-olyan okokból, leginkább menekülve a szovjet bloktól, Argentínában, vagy Brazíliában építették tovább a jövőjüket.

### **POLITIKAI HATÁRVONALAK A KINTI MAGYAR EMIGRÁNS KÖZÖSSÉGBEN**

Mindegyik oldalnak megvolt a saját maga médiuma. A *Délamerikai Magyarország* éppen a jobboldal újságja volt, a baloldalé egy másik, amely az állambiztonsági dossziében *Törekvésként* szerepel. Az elsőt a kinti emigránsok támogatásával jelentették meg havonta két alkalommal, a másodikat konkrétan a hazai kommunista

---

52 Délamerikai Magyarország 1954. március 19-i száma. Link: [https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag\\_1954\\_01-06/?query=Hajm%C3%A1lssy+Mikl%C3%B3s+Braz%C3%ADlia&pg=153&layout=s](https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag_1954_01-06/?query=Hajm%C3%A1lssy+Mikl%C3%B3s+Braz%C3%ADlia&pg=153&layout=s) Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 3.

53 Uo.

párt tartotta el, amely havi folyóirat volt. Ez onnan tudható, hogy a kinti szocialista kolónia, vagy inkább a hazai kommunisták által támogatott réteg üzemeltette a Törekvés Sport- és Társadalmi Egyesületet. Az ő kiadásukban jelent meg a folyóirat is. A két említett lap, és annak szerkesztősége feszült viszonyt ápolt, a sajtón keresztül kifejezetten támadták egymást. A Törekvés szorosan együttműködött a magyar államvédelemmel. Hihetetlen, de azt hinnénk, hogy az '50-es évek elején zárt kolóniát alkotott az argentinai magyar közösség, békében éltek és Budapest alig tudott a kinti eseményekről, csak újságokból értesültek a kinti helyzetről. Ezzel ellentétben a hivatalos diplomáciai képviselő mellett létezett egy másik vonal is: a Törekvés Egyesület fedőszervként szolgált.

1932-ben alakították meg kinn élő magyar kommunista emigránsok. Civil szervezet céggel, és sport, valamint kulturális célokkal működött, de tulajdonképpen vezetősége informátorokból állt, és aktív vonalat alkotott Budapest és Buenos Aires között. Így Rákosiék mindig mindenről tudtak, 1945-től folyamatosan. Ekkoriban a Buenos Airesben élő magyarok száma 3-5.000 körül volt. A Törekvés több száz taggal működött, míg más magyar egyesületek létszáma alig érte a százas nagyságrendet. A „Dél-Amerika” vagy „banánköztársaság” jelző nemcsak ma, akkor is jellemző volt az ottani közállapotokra. Sokan továbbállottak a magyar emigránsok közül Peron diktatúrájának gazdasági és jogi bizonytalanságai miatt. A magyar hírszerzés Buenos Aires-i rezidentúrájának feljegyzései alapján tudható, hogy ez idő tájt az Argentin Kommunista Párt vezetése kizárt két magyar tagot például. Állítólag a pártmunka szándékos akadályozásával és az argentin rendőrség javára végzett kémkedéssel vádolták meg őket. A jobboldali és nacionalista Peron természetesen nem tekintett barátilag a kommunista szervezkedésekre. A második világháború utáni években a Törekvés Sport- és Társadalmi Egyesület virágkorát élte, mint a legnagyobb és legtevékenyebb Buenos Aires-i magyar egyesület. A magyar Külügyminisztérium korabeli becslése alapján 800 taggal rendelkezett a Törekvés, és így 1949-ben a legnagyobb argentinai magyar egyesület volt. Ám Kuti Jenő, a Külügyminisztérium tanácsosa azt is jelezte vele kapcsolatban, hogy a peróni állam alaposan megnehezíti a baloldali kötődésű szervezetek működését. 1961-ben be is tiltották az egyesületet. Az utolsó vezetőség, akiről tudni lehet: elnök - Schwartz Károly autóalkatrész-kereskedő, ügyvezető-elnök - Goldman József vízvezeték-szerelő-kisiparos, titkár - Grünberger Izidor hangszerkészítő, főpénztáros - Oppermann József női fodrász, jegyző - Goldberger Ármán szobafestő, ellenőr - Grünberger Sámuel férfiszabó. További vezetőségi tagok: Jovin Károly szobafestő, ifj. Lendvai Ferenc fényképészsegéd, Elek János szerszámkészítő, Neuspiller Miklós ügynök, Szocsor Lajos kereskedő, Schwartz György kereskedő, Treuer Lajos szücsmester, Weinberger Cecília textilipari szakszervezeti funkcionárius.<sup>54</sup>

<sup>54</sup> Szilágyi Ágnes Judit – Pál István: Amikor az argentin politikában már más irányú „törekvés” érvényesült. 276. Kézirat. Link: [https://www.multunk.hu/wp-content/uploads/2018/12/szilagyiaj\\_](https://www.multunk.hu/wp-content/uploads/2018/12/szilagyiaj_)

A kommunista vonal és kapcsolattartás kiválóan működött. Ismeretes például, hogy az említett filmfesztivál idején, tehát Páger Antal szabadegyetemi előadása utáni évben, Schwartz Károlyt hazarendelték a Külügyminisztériumba. Beszámolót kellett tartania 1954 áprilisában. Az egyesület állandó tagjainak létszáma ekkoriban 180 fő körül járt, ez a szimpatizánsokkal együtt 230-240 főre ment fel, és a főváros legkülönbözőbb részeiről verbuválódott. Anyagi téren is rendeződött a Törekvés helyzete - szólt a személyes beszámoló -, költségvetésük évi 12. 000 peso volt<sup>55</sup>. Az egyesület könyvtárának állománya ezer kötet volt, azonban ennek bővítése és az új könyvek beszerzése elmaradt a várakozásoktól. Az elnök elengedhetetlennek vélte, hogy nagyobb mennyiségű sajtóanyag érkezzon Budapestről az egyesülethez, különösen egy színházzal és filmmel foglalkozó lap kiküldését várták, például a *Művelt Nép* vagy a *Színház és Mozi* példányait, ugyanakkor a *Szabad Népre* is igény mutatkozott. Igaz, a rendes posta átfutási ideje öt-hat hét körül mozgott, a légiposta azonban hat-nyolc nap alatt odaért Argentínába. Schwartz maga is elismerte: a Törekvés tagságának is nagyobb áldozatot kellene hoznia az előfizetések terén, mert másként a napi sajtó elveszti aktualitását, mire odaér hozzájuk. A Törekvés éppen ekkoriban megkísérelte átvenni a *Délamerikai Magyarság* című argentinai magyar orgánusot, azonban a tulajdonos özvegyének rendkívül szigorú feltételei és a jobboldali emigráció által kínált magasabb összeg megghiúsította az elképzelést. Ezért egy új lap megjelentetését fontolgatták, a várható komoly anyagi terhek ellenére. A tervek szerint az újság 500 példányban jelent volna meg, havi 12-13. 000 peso kiadással, amit részben az előfizetésekből, részben a hirdetésekkel terveztek finanszírozni. Még így is 5-6. 000 peso lett volna a deficit, amelyet néhány jobb módú magyar vállalt volna magára. A lap felelős szerkesztőjének Kollár Béla író-típusos volt, aki már az 1940-es években is szerkesztett lapot Buenos Airesben - *Új Világ* című hetilap, 1941-1943 -, és a Törekvés elnökségének szerkesztőbizottsági részvételét is biztosítani kívánták. Azonban nem találtak olyan magyar szedőt, aki politikailag megbízható lett volna, ezért egy argentin kommunista-ra tervezték rábízni ezt a munkát, míg a tördelést a Törekvés vezetőségéből vállalta volna valaki eleinte, az egyik megbízható tagtársat betanítva a szedésre. A megjelenést május elsejére irányozták elő, ám Schwartz jelezte, hogy az inkább csak a nyárra várható. Az újságot olvasmányossá szerették volna tenni, amely foglalkozik az argentinai magyarság életével és az otthoni eseményekkel, ugyanakkor riportokat, elbeszéléseket, regényrészleteket és egyéb könnyű olvasmányokat is tartalmaz. A magyar Külügyminisztérium segítségét várták abban, hogy rendszeresen küldjön publikálni való hazai irodalmat. A lap végül *Argentínai Magyar Élet* címmel meg is indult.<sup>56</sup>

---

pali\_18\_1.pdf Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 4. (Továbbiakban: Szilágyi-Pál)

<sup>55</sup> Argentínában egy irodai dolgozó átlag, kezdőfizetése 1. 000 peso volt. Forrás linkje, apróhirdetés: [https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag\\_1952/?query=havi+fizet%C3%A9s&pg=26&layout=s](https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag_1952/?query=havi+fizet%C3%A9s&pg=26&layout=s) Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 5.

<sup>56</sup> Szilágyi-Pál. 255-259. alapján.

A fenti beszámoló két fontos eleme: A Törekvés lapja *Argentínai Magyar Élet*<sup>57</sup> címmel jelent meg, a neve nem Törekvés volt, ahogyan az állambiztonsági iratban szerepel. Nyilvánvalóan a tiszt urak összemosták a kiadó nevével a médiumot. És megérkeztünk Kollár Béla főszerkesztőhöz, aki összekötőkapocs volt a Páger-históriában.

## A DIKTATÚRA PROPAGANDÁJA

Az *Argentínai Magyar Élet* lapszámaait egyelőre nehezen lehet kutatni, nem is tudható fennmaradt-e belőle itthon legalább néhány lapszám. De mégis, egy utalás vagy hivatkozás megtalálható a sajtóadatbázisban, amely egyértelműen egy „rendszerhű” propaganda cikk volt. Biztosak lehetünk a médium politikai beállítottságában. A Magyarok Világszövetségének budapesti szerkesztésű és kormányzati támogatású *Magyar Hírek* című 1955. évi, február havi kiadványa hivatkozik erre az újságra:

„Rákóczi hadnagya — Buenos Airesben

Az *Argentínai Magyar Élet* írja: <Nemcsak magyar, de általános művészi szempontból is nagyjelentőségű esemény színhelye volt e hó 19-én a Gran Ciné Libertador és a Palacie del Cine. A két moziban bemutatásra került a Mar del Plata-i<sup>58</sup> filmfesztiválon óriási sikerrel bemutatott magyar film, a Rákóczi hadnagya. A két mozi közönsége meggyőződhetett arról, hogy a film sikere több mint megérdemelt volt. Döntő bizonyítéka ennek az, hogy nemcsak a magyar nézőknek tetszett, hanem az argentinoknak is. S nemcsak a szórakozni vágyó közönségnek, hanem a hozzáértő filmkritikusoknak is, mint azt a Prensa, a La Nación, az El Munde, a Clarin és a többi fővárosi lap kritikái igazolják... Nagy öröm és (büszkeség ez a siker nekünk, magyaroknak; újabb bizonyítéka népünk tudásának, népünk tehetségének... A műsorban még egy rövid magyar filmet mutattak be, Liszt II. rapszódiját. Remekmű. Kár, hogy nem derül ki a zenekar neve. > (1955. január 25.)”

Milyen érdekes, Schwartz Károly 1954-ben, itthon panaszkodott a fenti beszámoló szerint, hogy nagyon lassan érkeznek, több hetes-hónapos csúszásokkal jönnek-mennek a sajtóanyagok a két ország között, lám a hazai szerkesztésű 1955 februári újságban már hír volt egy január utolsó napjaiban megjelent sajtóanyag. Itt újra találkozhatunk a cikkben a filmfesztivállal és a *Rákóczi hadnagya* című filmmel. Míg a jobboldali *Délamerikai Magyarországon* a megszólaltatott filmszakemberek nem voltak elalélva az alkotástól, a baloldali sajtóban már ódákat zengtek róla.

Nagyon érdekes, hogy a *Délamerikai Magyarországon* hasábjain – amely egyetlen hiteles forrás Argentínából a vizsgált időszakban – egyetlen releváns hír jelenik meg Páger Antalról. Nem is akármilyen. 1948 és 1956 között semmi olyan információt nem találunk, amely a politikával összefüggésben lenne, csak néhány színlap a kint játszott

57 A médium fennmaradt lapszámai nem ismertek, legalább is a tanulmány írásának időpontjában azok nem fellelhetők.

előadásokról és partnereiről – Komár Júlia, Vaszari Piri, Hajmássy, Szilassy -, ám 1956. március 30-án ezzel a címmel jelent meg öles, majdnem másfél oldalas riport Fercsey Ferenc tollából „Páger Antalt káprázatos ígéretekkel akarták hazacsábítani Magyarországra” címmel. Cikksorozat volt, mert a következő lapszámban, április 6-án folytatták az ügy boncolását. Itt találkozunk, ebben a sorozatban Páger mellett Kollár Bélával is<sup>59</sup>. Nézzük, a március 30-án induló sorozat „fülszövege” a következő:

„Néhány héttel ezelőtt suttogni kezdtek a buenosairesi magyar kolóniában, hogy Páger Antal, aki nyolc év óta Argentínában él, Budapestre utazik. Páger egyik barátja ismerte az ügy részleteit is. Elmondta, hogy a buenosairesi magyar kommunista követség egyik vezetője felkereste Páger és arra próbálta rábeszélni, hogy térjen vissza Magyarországra, ahol rábízzák a filmügyek legfőbb irányítását. A kommunista követség embere, a hírek szerint, hangsúlyozta, hogy Páger teljesen rehabilitálják a háborús bűnösséggel és egyéb vádakkal kapcsolatban. Ugyanakkor a kommunista ügynök, kormánya nevében, káprázatos ígéretekkel tett Págernek; kijelentette, hogy minden vagyonát visszakapja, művész, filmsztár, akadémiai tanár lesz Budapesten. A suttogók szerint Páger megszédült és rövid idő kérdése csupán, hogy elinduljon Magyarországra felé.”<sup>60</sup>

A hosszú cikk így kezdődik a bevezető után:

„Elhatároztuk, hogy magához Páger Antalhoz fordulunk: — mondja el, valóban megpróbálták-e hazahívni, milyen ígéretekkel próbálták megszédíteni s ő mit válaszolt a kommunista követség emberének. Páger Antal az Avenida Maipun lakik, a Bartolomé Mitre megálló közelében. Lakása a Departamento G. A kis vicente lopezi villa magyar ház, minden lakásban magyarok élnek. A ház nyolc év előtt épült, amikor tömegesen érkeztek magyar emigránsok Argentínába. Páger Antal első emeleti lakása szalonjának falait elborítják a képek. Portrék és tájképek vegyesen. A legjobban sikerült portré egy tizenhatéves fiatal leányt ábrázol. Látszik, hogy nagy szeretettel festették ezt a képet. A portré Judithka arcképe Páger kislányáé, akinek a fényképe után készítette egy rajzoló 14 évvel ezelőtt, a háború alatt az <Én is hadicél vagyok??> feliratú plakátot. Judithka szép, magas, nagyszemű kislány. Ő volt a családban az első, aki kapcsolatba került a kommunista követséggel. Ő volt ugyanis otthon, amikor váratlanul becsengetett egy ismeretlen férfi és közölte, hogy <sürgősen beszélni szeretne Páger művész ural>. Az ismeretlen két izben kereste Páger is aztán meghagyta Judithkának, hogy mondja meg: másnap délután öt órakor újra eljön és nagyon fontos dolgokról akar beszélni a papával. Páger azt hitte, hogy képvásárló bukkant fel, vagy egy argentin művészeti kritikus. Az egyik buenosairesi művészi szaklap közölt róla egy többoldalas, illusztrált

---

59 Délamerikai Magyarság 1956. március 30. 3-4. Link: [https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag\\_1956/?query=P%C3%A1ger+Antal&pg=98&layout=s](https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag_1956/?query=P%C3%A1ger+Antal&pg=98&layout=s) (Továbbiakban: Páger 1956. 03. 30.); Ua. 1956. április 6. 3-4. Link: [https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag\\_1956/?query=Koll%C3%A1r+B%C3%A9la&pg=106&layout=s](https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag_1956/?query=Koll%C3%A1r+B%C3%A9la&pg=106&layout=s) (Továbbiakban: Páger 1956. 04. 06.) Utolsó letöltés dátuma, mindkét esetben: 2023. november 7.

60 Páger 1956. 03. 30.

cikket, melyben bemutatják az argentin közönségnek, mint festőt. Páger a jelzett időpontban várta a látogatót. A továbbiakban rekonstruáljuk a követség megbízottja első látogatásának történetét. Amióta a tavalyi sikeres brazíliai és venezuelai turnéről visszatért Argentínába, Páger Antal visszavonultan élt Vicente Lópezen feleségével, Komár Júliával és két szép kislányával, Julith-tal és Juliskával. Az elmúlt hónapokban sokat festett, szép, magyar hangulatú tájképeket és úgyszólván minden nap lejárt a folyópartra, halászni. Magyar társaságban a legritkább esetben mutatkozott. Egyik barátjának elmondta Páger, hogy levelet kapott egyetlen gyermekkori barátjától Elemértől, akivel Makón járt együtt iskolába. Elemér, aki tíz év óta nem jelentkezett, így írt: <Ténikém. Neked haza kell jönnöd. Itthon a helyed. Szükség van a Te nagy tudásodra, tapasztalataidra. Fel kell emelned a magyar filmek színvonalát és tanítanod kell a fiatal színészeket. Itthon mindenki szeretettel vár.><sup>61</sup>

És a cikk további részében megjelenítik az „ismeretlen látogatót”, aki maga „Egerszegi” a Páger-dosszié szerint:

„Az ismeretlen látogató 36-38 éves férfi volt. Szétnézett a képek közt, szemügyre vette a szoba minden sarkát, aztán leült egy fotelbe és kitett maga elé egy csomag Budapest-cigaretta, így szólt: — Nagyon fontos ügyben akarok beszélni magával művész úr. — Kicsoda ön? — kérdezte Páger. — S hogy kerül magához ez a cigaretta? — Tudom, hogy meglepődik, de megmondom a nevemet. — Gallai Ferenc vagyok, a buenosairesi magyar követség első titkára. Azért jöttem el Önhöz, hogy megmondjam: otthon nagy szükség van magára. Az egész ország várja Önt haza. — Ha már meglátogattam, meghallgatom — felelte Páger. — Úgysem beszéltem még kommunistával. Gallai rágyújtott egy cigarettára. Ideges lehetett, mert egyik cigarettát szívta a másik után: — Művész úr, önt otthon a szocialista-realista művészet előharcosának tartják. Az ön filmjeit nagy sikerrel vetítik az akadémián. A filmnél, a színháznál nagy szükség van az ön tehetségére, tapasztalataira és elgondolásaira. S kinek a keze alatt fejlődhet legjobban a fiatal magyar színészgárda? Önnek át kell adnia tapasztalatait a fiatalabb művész generációnak. Páger közbevágott: — De kérem, engem megbélyegeztek, mint háborús bűnöst és tíz éven át rágalmak özönével szennyeztek be, otthon és külföldön is. Nem ítélnének el engem otthon, mint háborús bűnöst? — Ugyan, művész úr, — legyintett Gallai fölényesen mosolyogva, — azok az idők régen elmúltak. A Pártban tudják, hogy ön milyen körülmények között sodródott nyugatra. Ön tulajdonképpen sohasem politizált. Az a lényeges, hogy magára otthon szükség van. — Gondolja, hogy szerepelhetnek színházban és filmekben? — Természetesen — villant fel Gallai tekintete. — A népidemokrácia arisztokratái a művészek és a tudósok, akik nagyon jól keresnek és kitűnő körülmények között élnek, ön azonnal a legnépszerűbb színészek közé kerülne. — Mondja csak, mennyit keres egy színész Magyarországon? — Latabár Kálmán havonta 56.000 forintot keres. Az élművészek mind megközelítik az 50.000 forintot, ön biztosan az első négy-öt között lenne. Meg vagyok győződve arról, hogy

61 Uo.

már az első évben megkapná a Kossuth-díjat is, ami szép pénzüsszeggel is jár. — Ettől félek — vágott újra közbe Páger. — A díjakat nem szeretem. Akkor lépett a szobába Komár Julia is, aki elsápadt a meglepetéstől, amikor meghallotta, hogy ki az ismeretlen vendég. Gallai érkezettnek látta a pillanatot és Páger villájára terelte a szót: — Önnek, művész úr, volt egy gyönyörű villája a Tamásutcában. Természetes, hogy Ön ezt a villát visszakapja. Mire hazaérkezik, a villa újra az Öné, rendelkezhet vele. — Aztán hozzátette: — Ha akarja, vehet újra kocsit is, két-három autója lehet — ha akarja. Komár Julia gúnyosan közbeszólt: — Mondja, Gallai, lehet takarítónőt is tartani? — Hogyne — felelte Gallai, — de legfeljebb kettőt vagy hármat. Négytagú személyzet tartását nem engedélyezik. Mig Komár Júlia beszélgetett Gallaival, Páger átnézte a pesti színházi lapokat, amelyeket a követségi titkár hozott ajándékba. Hirtelen egy szón akadt meg a szeme: — Társbérlet? — kérdezte., — Itt arról írnak, hogy a színész nem tudja kellően érzékeltetni a társbérlet lelkiállapotát. Mi az, hogy társbérlet? Hogyan élhetnek emberek tíz évvel a háború után társbérletben? — Ugyan, ugyan — mondta bosszankodva Gallai, — ilyesmiről nem érdemes beszélni. Inkább arról beszéljünk, meddig akar ön bolyongani az emigrációban? Itt nem tudott művészt alkotni, anyagi gondokkal küszködik. Otthon viszont teljes elégtételt kapna minden nehézségért és mindenki ünnepelné. Mielőtt Gallai elment, engedélyt kért arra, hogy újra felkereshesse Páger. Kérte, hogy a beszélgetés maradjon kettőjük közt. Páger kijelentette, hogy nem akarja fenntartani a további kapcsolatot. Kijelentette azt is, hogy nem megy haza, vállalja továbbra is az emigráció nehézségeit. Páger Antal, mint színész, megjátszotta a nagy jelenetet. Támaszpontot nem adott Gallainak, de érdeklődésével, kérdéseivel úgy irányította a beszélgetést, hogy Gallai többször azt hihette: ez az ember megingott. Páger tudta, hogy az első látogatás csak az ostrom kezdete volt; tudta, hogy Gallai hamarosan visszajön. Páger a következő napokban elmondta az esetet néhány barátjának. Amikor Gallai újra jelentkezett, ezért szemrehányásokat tett Págernek. Honnan tudhatta meg vajon, hogy Páger elmondta az ügyet? Onnan, hogy a buenosairesi magyar kommunista követség, amely egész Latin-Amerikában az egyetlen magyar diplomáciai képviselő, egy idő óta havi több ezer dollárt költ az emigráció megtévesztésére és több délamerikai országban informátorokkal dolgozik. Erről legközelebb írunk részletesen.”<sup>62</sup>

Az első cikk további része nem tartalmaz lényeges információkat. A cikkíró Páger háború előtti karrierjéről értekezik, szó van még kislányáról, Judithkáról. A felmentő ítéletet az anyag végére hagyja, tisztázó jelleggel:

„(...) Páger elmondja, hogy sohasem volt antiszemita. Különös szeretettel gondol régi színigazgatóira, elsősorban Jób Dánielre és Herrmannra. Komár Julia mondja el, hogy Páger saját kezűleg szedte le a sárga csillagot orvosáról, Dr. Zágóniról s hogy ő többet ült zsidó barátai mentesítési ügyében Jaross<sup>63</sup> előszobájában, mint otthon. A nyilas

---

<sup>62</sup> Uo.

<sup>63</sup> Jaross Andor (1896-1946) felvidéki politikus, több kormány minisztere. Ő volt a zsidók deportálásának egyik legfőbb ügyintézője.

puccs előtt Páger vidékre utazott, 1944 augusztusában. Ezután egyetlen alkalommal ment fel Pestre, amikor hivatalosan felkeresték, érte jöttek és életveszélyt jelentett volna a visszautasítás. Néhány óráig volt Pesten és visszautazott vidékre. Látogatása alkalmával újra felajánlották neki a filmkormánybiztosi tisztséget. Páger ezt újra visszautasította.<sup>64</sup>

A sorozat második részének lényegi része, hogy a fülszöveg újra megerősíti az első részt, szinte sulykolja az újságíró:

„Legutóbbi számunkban ismertettük olvasóinkkal a Páger-ügyet, lelepleztük a buenosairesi követség emberét, aki villát, autót, él művészséget ígért Páger Antalnak, ha Magyarországra utazik és — természetesen — a rezsim szolgálatába áll. Megírtuk s azt is, hogy Páger Antal kijelentette: nem megy haza Magyarországra s inkább a gondterhes emigrációt vállalja az élművészség helyett. Cikkünket Páger Antalnak beszélgetésünk során elhangzó nyilatkozatával fejeztük be, amelyben Páger elmondta, hogy nem volt antiszemita és nem volt semmiféle szélsőséges pártnak a tagja. Tíz éven át általában olyan hírek terjedtek el az emigrációban és otthon is, hogy Páger <náciérzelmű> volt. Egyetlen lap írta meg, hogy Páger nem volt antiszemita: az északamerikai <Jó Pásztor>. Az egyházi jellegű lap szerkesztője évekkel ezelőtt közölt egy cikket, amelyben leírták, hogy Páger sohasem törődött a politikával, színész volt s minden gondolata a film és a színház problémái körül forgott, a művészet pedig nem tesz különbséget vallások vagy fajok között.”<sup>65</sup>

## KOLLÁR BÉLA

Olvasva a fenti cikket, annak középpontjába Kollár Bélát helyezik. Újra találkozunk egy ismerőssel, akit ugyancsak megemlít az állambiztonság dossziéja, és akiről megtudtuk előbb, hogy a baloldali helyi kolónia újságjának a főszerkesztője:

„Páger Antal egyik jóbarátjától érdekes történetet hallottunk. Kiderült, hogy Páger nem most akarták első ízben Magyarországra csábítani, hanem már 1948-ban, ideérkezése után közvetlenül megpróbálták rábeszélni a hazatérésre. A hazacsalogató neve nem ismeretlen a buenosairesi magyar kolónia előtt: Kollár Béláról van szó, aki közel két év óta szerkeszt egy kommunista lapot, amelyet sötét kezek finanszíroznak a háttérből. Páger Antal egyidőben, a háború előtt felkarolta ezt a Kollárt, akinek eredeti nevét nehéz lesz megállapítani. A harmincas években éppen a Kállai nevet használta. Ez a Kállai írt egy színdarabot, amit elvitt Jóh Dánielhez. Az ismert színigazgató nem akarta előadni a darabot és átadta Págernek, aki megismerkedett Kállaival. Páger elhatározta, hogy előadatja a színdarabot; a Kállai nevet azonban ne itt találta jónak frivol színdarabíró számára és rábeszélte a színdarab szerzőjét, hogy legyen a neve: Kollár, így lett Kállaiból Kollár Béla, az <Egymillió pengő> című darab szerzője. A darabot a Belvárosi Színházban mutatták be. Páger volt a rendező. A darab közepes

64 Uo.

65 Páger 1956. 04. 06.

sikert aratott. Merész volt a téma: a nyomorúságos kis sarki fűszeres egymillió pengőt nyert és ajánlatot tett a <Nagyságos asszonynak>, hogy ezt a pénzt mind nekiadja, ha egy éjszakát vele tölt. Ebből származtak a további bonyodalmak, amelyek során kibontakozott a társadalmi erkölcselenség. Kollár Béla darabját 1936-ban vagy 37-ben mutatták be. Nem sokkal később elhagyta Magyarországot és Franciaországon s Északafrikán keresztül Buenos Airesbe utazott. Amikor megtudta, hogy Páger ideérkezett, felkereste és rá akarta bírni arra, hogy térjen vissza Magyarországra. Megkérdeztük Páger Antalt a Kollár-ismeretségre vonatkozólag, de ezzel kapcsolatban nem volt hajlandó nyilatkozni.”<sup>66</sup>

Nos, a két cikk megjelenésének időpontja 1956 tavasza. Néhány hónappal Páger hazautazása előtt kerültek ezek a propaganda írások az olvasók elé. Egyértelműen kommunikációs kampány voltak ezek a jobboldal részéről. Felmentik az egykori ünnepest művészt, nehéz utána nézni, mi is történt 1944 végén, de leírják a vélelmezett igazságot, vagy a valóságot, Páger nem volt antiszemita. Megjelenik a követségi titkár, akit, mint írják, lelepleznek a cikksorozatban, és megemlítik Kollár Bélát. De, miért „cincálják” szét Kollárt? Hogyan is írnak róla? „Két év óta szerkeszti a kommunista lapot”, aztán: „a harmincas években éppen a Kállai nevet használta”, és még: „merész volt a téma: a nyomorúságos kis sarki fűszeres egymillió pengőt nyert és ajánlatot tett a <Nagyságos asszonynak>, hogy ezt a pénzt mind nekiadja, ha egy éjszakát vele tölt.”

Tehát egyértelműen Págernek üzen a szerkesztőség ezekkel a címkékkel. Megbízhatatlan alaknak mutatják Kollár – Kállai – Bélát. Az állambiztonsági anyagból tudjuk, hogy 1955-től „Egerszegi” mellett még Kollár Béla „dolgozik” Págeren. Pont ezzel ne lenne tisztában a jobboldal Buenos Airesben? 1948-as megkeresésre hivatkoznak Kollár részéről a cikkben, erre rákérdeznek, amelyre Páger nem kíván nyilatkozni. Az még a legérdekesebb, hogy a második részt Págerrel kapcsolatban valótlanságokkal kezdte a szerkesztő, miszerint „nem megy haza Magyarországra s inkább a gondterhes emigrációt vállalja az élművészség helyett.” Az első cikkben, visszaellenőrizhetően egy szóval sem állította ezt Páger. Rafinált volt, furmányos. A megkeresésről, a követségi titkárról kérdezték, hát mesélt. De a találkozás teátrális részletein kívül – cigaretta, képek, a meggyőzés szempontjai – nem állított semmit. Amikor Kollárról kérdezték, lezárta a beszélgetést. Ha nem tudnánk, hogy Makón született, azt is hihetnénk észjárása alapján, hogy székely ember volt. Ez látható az állambiztonsági iratok és a sajtóanyagok összevetése után.

## PERÉNYI LÁSZLÓ

Roppant érdekes az is, hogyan kerülhetett a képbe Perényi László színművész. Tudni kell, hogy 1945 után Major Tamás által, aki egyébként osztálytársa volt a Színiakadémián, Perényi a pálya szélére szorult. Békéscsabára kerül, és egyéb olyan munkákat is vállal kényszerűségből, amellyel egészen 1980-ig azt lehet mondani,

---

66 Uo.

hogy nincs a pályán és szublimál a színházi világban. 1980-ban ugyanis együtt veszi át aranydiplomáját a Színművészeti Majorral, aki addig nem is hajlandó vele szóba állni. Bár Perényi ír neki levelet, hogy szeretne visszakérülni a Nemzeti Színházba, de Major nem hajlandó vele szóba állni. A Vas utcai diplomaátadón pedig már a Nemzeti Színház egykori dirigense, ahogy az megszokott volt tőle a hirtelen arcváltás, a legédesebb mosollyal, régi kedves ismerősként ölelte magához Perényi Lászlót az Ódry Színpad nézőterén. Perényinek nem volt ereje visszatoloncolni a gesztust – mondta egyik televíziós visszaemlékezésében.<sup>67</sup> Tehát Major által egy persona non grata volt Perényi, mégis az állambiztonsága használta. Lehetséges-e, hogy Perényi ezzel próbált pozitív színben feltűnni az államhatalom előtt, hogy visszakérüljön a színpályára? Ha így volt, érthető. Egy színésznek az általános hétköznapi helyett a színpad, a kamerák előtti létezés az élete. Ahogyan szokták mondani, „a masztix<sup>68</sup> illatát elfeledni nem lehet”. 1942-ben már ünnepelt sztár, szakmája csúcsán van. A *Színházi Magazin* fanfárként hirdeti, amikor a deli férfi, a magas és jóképű sztár a lap munkatársa és fotóriportere kíséretében szülővárosába, Kolozsvárra látogat.<sup>69</sup> Aztán 1944 tavaszától a magasan álló csillaga még ívelni látszik ugyan, de a közelgő rendszer számára igen előnytelen szerepeket vállal: a *Magyar Sasok* című első repülősfilm főszerepét alakítja, az év végén pedig parasztembert játszik, sikeresen, csak az a baj, hogy ez a *Szerető fia*, *Péter* című film színpadra írt változata, amelyet egykor Páger játszott. A *Függetlenség* című nem kifejezetten baloldali lap ünnepli a repülősfilmbeli alakítását<sup>70</sup>, a decemberben bemutatásra kerülő színpadi darabot pedig Kiss Ferenc, a Nemzeti Színház igazgatója rendezi a Madách Színházban. Az *Új Magyarország* című lap az egekbe emelte Perényit, és erről az újságról sem lehetett állítani, hogy nagyon „oroszos” érzelmű lett volna, már a nevéből is sugárzik – új magyarság -, hogy erősen, inkább szélsőségesen jobboldali médium volt. Évekkel később Péter Gáborék még emlékeznek erre a színházi kritikára, amelynek címe ez volt, hatalmas és vastag betűkkel: „A színpadon Perényi László játssza Páger Antal filmszerepét<sup>71</sup>”. Ami egyik pillanatban sikernek számít, fél évvel később már kínos momentum. Nem tudja lemosni magáról. 1945 nyarán már felfüggesztik a Madách Színházban, szégyenpadra kerül. Az egykori sztár az egyik fővárosi ipari nagyvállalathoz került

67 Perényi Lászlóval Vitray Tamás készített televíziós interjút, amely 1985-ben került sugárzásra a Magyar Televízióban. Bővebb információink a tv műsorról egyelőre nincs. Szerencsésen a riport viszont megtekinthető teljes terjedelmében, fennmaradt a világhálón. Link: <https://vimeo.com/143515807> Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 10.

68 Színpadi bajuszt, szakállt rögzítő arcyanta.

69 Színházi Magazin. 5. évf. 44. száma. 1942. október 21. 8. Link: [https://adt.arcanum.com/hu/view/SzinhaziMagazin\\_1942-4/?query=Per%C3%A9nyi+L%C3%A1szl%C3%B3&p](https://adt.arcanum.com/hu/view/SzinhaziMagazin_1942-4/?query=Per%C3%A9nyi+L%C3%A1szl%C3%B3&p) Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 11.

70 Függetlenség. 1944. május 23. 6. Link: Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 11.

71 Új Magyarország. 1944. december 1. 6. Link: [https://adt.arcanum.com/hu/view/UjMagyarsag\\_1944\\_12/?query=Per%C3%A9nyi+L%C3%A1szl%C3%B3&pg=5&layout=s](https://adt.arcanum.com/hu/view/UjMagyarsag_1944_12/?query=Per%C3%A9nyi+L%C3%A1szl%C3%B3&pg=5&layout=s) Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 11.

titkárnak.<sup>72</sup> Később engedékenyek vele, már felléphet vidéki haknikban. A televíziós visszaemlékezéséből tudható, sosem került igazán vissza a pályára. Idős korában, a magához illő szerepeket sem tudta volna már eljátszani, szemei megbetegedtek, elment a látása.

## APÁTI IMRE

Az is felettébb izgalmas, hogy Apáti – Apáthy - Imre, aki Várkonyi Zoltán szellemi partnere, alkotótársa volt, milyen karriert fut be. Jogos a kérdés, hogyan volt közvetítő Páger Antal hazahozatalának idején, Páger és az Államvédelem között? Kiss Ferenc hungarista színigazgató és színész kamarai elnök regnálása alatt, 1944-ben, amikor Eichmann már Budapesten tartózkodik, a Nemzeti Színház utolsó bemutatóját, még a ,44-es nyári szünet előtt Apáthy Imre rendezi<sup>73</sup>. Ha azt vesszük, hogy ez időben már Jávor Pál be sem teheti a lábát a Nemzeti Színházba, sőt olyan keresztény emberek, akik a Szálasi-féle és a német fasiszta politikát elutasítják, hasonló meghurcoltatásban részesülnek, mint más felekezetű pályatársaik. Ennek ellenére ez az ember rendez, és Kiss Ferenc mellett dolgozik. Igazi „tehetséges” ember. Valamit tudhatott, mert mindezek után mindenféle meghurcoltatás és számonkérés nélkül – láthatjuk ennek bizonyítékát Perényi Lászlón keresztül -, 1945-től ez az Apáti Imre állítja premierre a Fővárosi Operettszínházban a népközelítő szovjet operetteket. Zárójelben: nem a szakmai életútjának fényes részletei ezek a rendezések. És ez az ember a főrendezője a sebtiben alapított Ifjúsági Színháznak, amely a szovjetizálás egyik legfontosabb kulturális központja, és amelynek tagadhatatlanul ideológiai nevelési céljai voltak. Jellemző és példa Apátira, hogy „sokoldalú”, hogy 1944 decemberében Kiss Ferenc mellett rendezi Dario Niccodemi olasz komédiáját – milyen érdekes, hogy akkor pont egy olasz komédia kerül bemutatásra, Szálasi regnálása idején – és az ünneplő kritika az *Új Magyarországon* jelenik meg, ott, ahol Perényi Lászlót is éltették. Majd, egészen pontosan négy hónap és egy hét elteltével – kilenc hét összesen – már Major Tamás Nemzeti Színházában Csehovot rendez. 1945 május első hetében tartották a premiert.<sup>74</sup> A gratuláló kritika pedig a *Szabadság* című újságban jelent meg. Kiss Ferenctől Majorig tehát, Apáthy Imre az univerzális szakember. Sőt, 1955-ben őt küldik ki a Rákóczi hadnagya argentinai bemutatójára, az ominózus filmseregszemlére, amit az állambiztonsági dossziéból és a *Délamerikai Magyarorszag* újságból tudunk.

No, de nincs még vége a történetnek: Ez az ember az, Apáti Imre, aki 1958-ban a megalakuló Magyar Televízió művészeti vezetője, egészen haláláig, 1960-ig. Mint

---

72 Demokrácia. 1945. július 8-i száma. 8. Link: [https://adt.arcanum.com/hu/view/Demokracia\\_1945/?query=Per%C3%A9nyi+L%C3%A1szl%C3%B3&pg=103&layout=s](https://adt.arcanum.com/hu/view/Demokracia_1945/?query=Per%C3%A9nyi+L%C3%A1szl%C3%B3&pg=103&layout=s) Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 11.

73 Forrás:[https://adt.arcanum.com/hu/view/UjMagyarorszag\\_1944\\_10/?query=Ap%C3%A1thy+Imre&pg=15&layout=s](https://adt.arcanum.com/hu/view/UjMagyarorszag_1944_10/?query=Ap%C3%A1thy+Imre&pg=15&layout=s) Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 30.

74 Forrás: [https://adt.arcanum.com/hu/view/Szabadsag1945\\_1945\\_04-06/?query=Ap%C3%A1thy+Imre&pg=131&layout=s](https://adt.arcanum.com/hu/view/Szabadsag1945_1945_04-06/?query=Ap%C3%A1thy+Imre&pg=131&layout=s) Utolsó letöltés dátuma: 2023. december 1.

ismeretes, az MTV-ben kifejezetten ÁVH-s csapat regnált<sup>75</sup>, nem engedtek olyan egyéneket maguk közé, akik szellemileg más kontinenst képviseltek. Életszerűtlen, hogy a megbízható elvtársak mellé odatettek volna csak úgy, egy olyan személyt, akinek nincs köze így, vagy úgy az állampárthoz. Mit tudhatott, kivel állhatott kapcsolatban Apáti Imre, hogy ilyen központi szereplője volt az 1945 utáni színházi világnak? Úgy tehát, hogy még Kiss Ferenc mellett is előre tudott lépni, pontosabban előrébb tudott lépni a kortársaihoz képest.

## ÖSSZEFOGLALÁS

Az elmúlt oldalakon arra tettem kísérletet, hogy bizonyítást nyerjen, főképpen az Aczél-hagyatékna köszönhetően, Páger Antal nagy valószínűséggel már négy évvel Argentínába érkezése után haza akart jönni. Ennek bemutatása sikerült. 1952-ben indult a gondolat, hogy a Könyves Kálmán Szabadegyetemen üzenetet fog küldeni Budapestre. 1953 márciusának elején ez a „kódrendszer” meg is jelent nyomtatásban. Ebben az ügyben egyenlő részben vállalt szerepet Kollár Béla baloldali emigráns, és itthon Perényi László, valamint Apáti Imre. Nem utolsó sorban ott volt még „Egerszegi”, aki a kinti követségről intézte a kapcsolattartást a pestiek intenciói alapján.

Mi történt itthon 1952-ben, hogy egyszeriben csak Páger fontossá vált? Az az ember, akiről még disszidálása után is évekig úgy írtak a hazai sajtóban, hogy háborús bűnös. Ne felejtsük el, hogy a '48-as első ötéves terv gazdasági statisztikái nem mutattak sikeres befejezést. 1952-ben már vélhető volt, hogy tévúton van Rákosi, és 1953-ban korrekciót hirdetett. A begyűjtések, beszolgáltatások egyre rosszabb képet mutattak. A munkaversenyek irreális célokat tűztek ki maguk elé. És milyen érdekesek ezek az időpontok: 1953. március 5-én meghalt Sztálin, Páger szabadegyetemi előadásának időpontja pedig 1953. március 8-a. Az olvadás azonnal megindult. Kellett a rendszernek Páger.

Hazatérte után nagyon ügyelt arra a színész, hogy megmaradjon a kegyelt pozíciója. Máriássy Félix filmrendező 1961-es állambiztonsági dossziéjában<sup>76</sup> például erről kiváló képet lehet kapni. Mindenféle politikai állásfoglalástól távot tartotta magát. Megtanulta a leckét, hogy nem áll jól neki a politika.

Kapcsolattartó szerző:

Irsai Farkas László  
Gál Ferenc Egyetem  
Teológiai Kar  
6720 Szeged  
Dóm tér 6.

Corresponding author:

László Irsai Farkas  
Faculty of Theology  
Gál Ferenc University  
Dóm square 6.  
6720 Szeged, Hungary

<sup>75</sup> Dr. Ilkei Csaba: Televíziósok, rádiósok és az állambiztonság című könyv alapján. Szerzői kiadás. Budapest, 2015.

<sup>76</sup> Jenei.

farkas.laszlo79@gmail.com

farkas.laszlo79@gmail.com

Hivatkozás: Irsai Farkas, L. (2023). Saulból Paulus: Páger Antal, *Deliberationes*, 16(2), 34–68.

## **IRODALOMJEGYZÉK:**

Irat-és levéltár:

Aczél György hagyatéka. MTA Kézirattár. Páger Antal sao pauloi előadása. - Ms 6184/42

Állambiztonsági Szolgálatok Töréneti Levéltára (ÁBTL. 3.2.4. K-587. számú dosszié.

Könyv:

Ablonczy László: Régimódi színháztörténet (Kairosz Kiadó. Budapest, 2012.)

Dr. Ilkei Csaba: Televíziósok, rádiósok és az állambiztonság című könyv alapján. Szerzői kiadás. Budapest, 2015.

Cikkek, publikációk, egyéb internetes források:

A Páger család (Páger Antal, Komár Júlia feleség, Judit és Júlia, mint gyerekeik) diplomáciai, ideiglenes igazolványai itt: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-9G22-ZK5?view=index&action=view> itt: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GG22-ZZ7?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AKC6H-ZNW&action=view> itt: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GG22-Z9Y?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AKC6H-JM7&action=view> és itt: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-9G22-Z7W?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AKC6H-ZNF&action=view> Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 2.

Borbándi Gyula: Nyugati magyar lap-és könyvkiadás Link: <https://epa.oszk.hu/00000/00007/00020/pdf/00020.pdf> 67. Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 1.

Demokrácia. 1945. július 8-i száma. 8. Link: [https://adt.arcanum.com/hu/view/Demokracia\\_1945/?query=Per%C3%A9nyi+L%C3%A1szl%C3%B3&pg=103&layout=s](https://adt.arcanum.com/hu/view/Demokracia_1945/?query=Per%C3%A9nyi+L%C3%A1szl%C3%B3&pg=103&layout=s) Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 11.

Délamerikai Magyarság újság. 1956. május 25. 5. Link: [https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag\\_1956/?query=k%C3%B6nyves+k%C3%A1llm%C3%A1n+szabadegyetem&pg=164&layout=s](https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag_1956/?query=k%C3%B6nyves+k%C3%A1llm%C3%A1n+szabadegyetem&pg=164&layout=s) Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 2.

Délamerikai Magyarság című lap 1953. április 21. száma. Link: [https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag\\_1953/?query=Hajm%C3%A1lssy+Mikl%C3%B3s+Braz%C3%ADlia&pg=208&layout=s](https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag_1953/?query=Hajm%C3%A1lssy+Mikl%C3%B3s+Braz%C3%ADlia&pg=208&layout=s) Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 3.

Délamerikai Magyarság című lap 1953. június 2-i száma. Link: [https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag\\_1953/?query=Hajm%C3%A1lssy+Mikl%C3%B3s+Braz%C3%ADlia&pg=208&layout=s](https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag_1953/?query=Hajm%C3%A1lssy+Mikl%C3%B3s+Braz%C3%ADlia&pg=208&layout=s)

- %B3s+Braz%C3%ADlia&pg=285&layout=s Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 3.
- Délamerikai Magyarság 1954. március 19-i száma. Link: [https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag\\_1954\\_01-06/?query=Hajm%C3%A1lssy+Mikl%C3%B3s+Braz%C3%ADlia&pg=153&layout=s](https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag_1954_01-06/?query=Hajm%C3%A1lssy+Mikl%C3%B3s+Braz%C3%ADlia&pg=153&layout=s) Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 3.
- Délamerikai Magyarság 1956. március 30. 3-4. Link: [https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag\\_1956/?query=P%C3%A1lger+Antal&pg=98&layout=s](https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag_1956/?query=P%C3%A1lger+Antal&pg=98&layout=s); és 1956. április 6. 3-4. Link: [https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag\\_1956/?query=Koll%C3%A1r+B%C3%A9la&pg=106&layout=s](https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag_1956/?query=Koll%C3%A1r+B%C3%A9la&pg=106&layout=s) Utolsó letöltés dátuma, mindkét esetben: 2023. november 7.
- Függetlenség. 1944. május 23. 6. Link: [https://adt.arcanum.com/hu/view/Fuggetlenség\\_1944\\_05/?query=Per%C3%A9nyi+L%C3%A1szl%C3%B3s&pg=157&layout=s](https://adt.arcanum.com/hu/view/Fuggetlenség_1944_05/?query=Per%C3%A9nyi+L%C3%A1szl%C3%B3s&pg=157&layout=s) Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 11.
- H. Kakucsá Mária: Magyarok és Argentína kézirat. 67-69. Link: [https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/NPKI\\_folyoiratok/kisebbsegi\\_szemle/2016\\_01/ksz201601\\_08hkakucska.pdf](https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/NPKI_folyoiratok/kisebbsegi_szemle/2016_01/ksz201601_08hkakucska.pdf) Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 1.
- Könyves Kálmán Szabadegyetem 1958-as évkönyve: [https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarHirlapEvkonyve\\_1958/?pg=0&layout=s](https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarHirlapEvkonyve_1958/?pg=0&layout=s) Utolsó letöltés dátuma: 2023. október 30.
- Perényi Lászlóval Vitray Tamás készített televíziós interjút, amely 1985-ben került sugárzásra a Magyar Televízióban. Bővebb információk a tv műsorról egyelőre nincs. Szerencsésen a riport viszont megnézhető teljes terjedelmében, fennmaradt a világhálón. Link: <https://vimeo.com/143515807> Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 10.
- Szilágyi Ágnes Judit – Pál István: Amikor az argentin politikában már más irányú „törekvés” érvényesült. 276. Kézirat. Link: [https://www.multunk.hu/wp-content/uploads/2018/12/szilagyiaj\\_pali\\_18\\_1.pdf](https://www.multunk.hu/wp-content/uploads/2018/12/szilagyiaj_pali_18_1.pdf) Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 4.
- Színházi Magazin. 5. évf. 44. száma. 1942. október 21. 8. Link: [https://adt.arcanum.com/hu/view/SzinhaziMagazin\\_1942-4/?query=Per%C3%A9nyi+L%C3%A1szl%C3%B3s&pg=145&layout=s](https://adt.arcanum.com/hu/view/SzinhaziMagazin_1942-4/?query=Per%C3%A9nyi+L%C3%A1szl%C3%B3s&pg=145&layout=s) Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 11.
- Színházművészeti Lexikon. Link: <https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz01/177.html> Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 12.
- Színházművészeti Lexikon. Link: <https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz01/177.html> Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 12.
- Új Magyarság. 1944. december 1. 6. Link: [https://adt.arcanum.com/hu/view/UjMagyarsag\\_1944\\_12/?query=Per%C3%A9nyi+L%C3%A1szl%C3%B3s&pg=5&layout=s](https://adt.arcanum.com/hu/view/UjMagyarsag_1944_12/?query=Per%C3%A9nyi+L%C3%A1szl%C3%B3s&pg=5&layout=s) Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 11.
- <https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz02/328.html> Utolsó letöltés dátuma: 2023. szeptember 16.

<http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/kislex/biograf/farkas.htm> Utolsó letöltés dátuma: 2023. szeptember 16.

<https://www.hangosfilm.hu/filmenciklopedia/kerecsendi-kiss-marton> Utolsó letöltés dátuma: 2023. szeptember 17.

<http://www.jmvmk.papa.hu/node/6153> Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 2.

[https://adt.arcanum.com/hu/view/KatolikusMagyarokVasarnapja\\_1955/?query=k%C3%B6nyves+k%C3%A1lm%C3%A1n+szabadegyetem&pg=61&layout=s](https://adt.arcanum.com/hu/view/KatolikusMagyarokVasarnapja_1955/?query=k%C3%B6nyves+k%C3%A1lm%C3%A1n+szabadegyetem&pg=61&layout=s) és itt: <https://www.kulhonimagyarok.hu/kulhoni-magyarok/a-sao-paulo-i-szent-imre-kollegium/> Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 2.

[https://adt.arcanum.com/hu/view/UjMagyarsag\\_1944\\_10/?query=Ap%C3%A1ti+Imre&pg=15&layout=s](https://adt.arcanum.com/hu/view/UjMagyarsag_1944_10/?query=Ap%C3%A1ti+Imre&pg=15&layout=s) Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 30.

[https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag\\_1952/?query=havi+fizet%C3%A9s&pg=26&layout=s](https://adt.arcanum.com/hu/view/DelamerikaiMagyarsag_1952/?query=havi+fizet%C3%A9s&pg=26&layout=s) Utolsó letöltés dátuma: 2023. november 5.

[https://adt.arcanum.com/hu/view/Szabadsag1945\\_1945\\_04-06/?query=Ap%C3%A1ti+Imre&pg=131&layout=s](https://adt.arcanum.com/hu/view/Szabadsag1945_1945_04-06/?query=Ap%C3%A1ti+Imre&pg=131&layout=s) Utolsó letöltés dátuma: 2023. december 1.